

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

ŠEIMOJE IR MOKYKLOS BENDRABUTYJE GYVENANČIŲ
16 – 18 METŲ PAAUGLIŲ EMOCINIŲ BŪSENŲ
IR SAVĖS VERTINIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ

Pedagoginės psichologijos studijų programos
magistro baigiamasis darbas

Autorė
Vadovas

Justina Bičiūšienė
doc. dr. Povilas Žakaitis

Klaipėda, 2020

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LITERATŪROS APŽVALGA	6
1.1. Emocinės būsenos samprata ir reikšmė	6
1.2. Savęs vertinimo samprata ir formavimosi procesas	10
1.3. Šeimos reikšmė individui	14
1.4. Paauglių santykiai su tėvais.....	18
1.5. Institucinė globa	20
2. TYRIMO METODIKA.....	24
2.1. Tyrimo dalyviai	24
2.2. Įvertinimo būdai	24
2.3. Tyrimo eiga	27
2.4. Duomenų apdorojimas	27
3. TYRIMO REZULTATAI	28
3.1. Emocinių būsenų palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse.....	28
3.2. Savęs vertinimo palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse.....	31
3.3. Emocinių būsenų ir savęs vertinimo palyginimas pagal sociodemografines charakteristikas	32
3.4. Šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių emocinių būsenų sąsajos su savęs vertinimo ypatumais	34
4. REZULTATŲ APTARIMAS	37
4.1. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų gairės	39
IŠVADOS.....	41
LITERATŪRA	42
SANTRAUKA.....	50
SUMMARY	51
PRIEDAI	52

IVADAS

Temos aktualumas. Kiekvieno ugdytojo, kas tai bebūtų – tėvai, šeimos nariai, artimieji, pedagogai, švietimo pagalbos specialistai, neformaliosios veiklos vadovai ar mokyklos darbuotojai, esminis tikslas ir laukiamas rezultatas yra ugdyti savarankiškumu, žmogiškumu ir tvaria vertybių sistema pasižyminčias asmenybes, kurios įgalios lanksčiai integruotis į visuomenę ir joje sėkmingai realizuoti save.

Šiai dienai ypatingai svarbūs greitos ir efektyvios adaptacijos, produktyvių socialinių ryšių užmezgimo, jų palaikymo bei psichologinio atsparumo stresinėse situacijose įgūdžiai. Švietimo įstaigos, kuriose mokiniai ne tik mokosi ar užsiima neformaliąja veikla, bet ir gyvena didžiąją laiko dalį, susiduria ne tik su aukščiau išvardintų įgūdžių stiprinimu, šviečiamosios veiklos vykdymu ar kūrybinės, saviraiškos skatinimu, bet ir su papildomais uždaviniais, kurie paprastai tenka tėvams, globėjams arba rūpintojams ir yra įgyvendinami namų aplinkoje.

Mokiniam, į savo šeimas grįžtantiems tik savaitgaliais ar atostogų metu, mokykloje tampa svarbus bazinių poreikių patenkinimas, saugumo užtikrinimas, savarankiškumo ugdymas, teigiamo savęs vertinimo formavimas, konstruktyvaus konfliktų sprendimo modelio perdavimas bei atliepimas į kiekvieno mokinio specifinius poreikius. Neišvengiamai didelis dėmesys yra skiriamas elgesio korekcijai, asocialaus elgesio prevencijai, gyvenimiškų įgūdžių ugdymui bei socialiai atsakingo elgesio strategijų formavimui.

Mokyklos, teikiančios apgyvendinimo paslaugas turi įgyvendinti dvejopus ir kartu labai skirtingus uždavinius – mokymo ir auklėjimo. Įdomu, kokie vyraujantys bendrumai ir skirtumai tarp paauglių, kurie auga ir bręsta nevienodomis sąlygomis – po mokymosi proceso pabaigos kasdien turi galimybę grįžti į savo šeimą ir tokią galimybę turi tik savaitgalių arba atostogų metu. „Vienas dažniausiai stresą vaikui sukeliančių veiksnių yra tėvų praradimas arba atskyrimas nuo jų“ (Žukauskienė, Leiputė, 2002, p. 106). Tad tikėtina, kad paauglių atsiskyrimas nuo tėvų gali turėti neigiamos įtakos jų emocinei būsenai ir savęs vertinimui.

Paauglystės amžiaus tarpsnyje vyksta daug permainų jauno žmogaus gyvenime – šiuo laikotarpiu pokyčių atsiranda psichosocialinėje, kognityvinėje ir fizinėje asmens raidoje. Pasak Tilindienės (2006), paauglystėje vykstantys intensyvūs psichofiziniai, asmenybės kryptingumo, aktyvumo ir savarankiškumo pasikeitimai individą verčia jaustis prieštarinčiai. Anot autorės, tai dažnai paaugliui sukelia tapatumo formavimosi sunkumų, savęs vertinimas dažnu atveju tampa neadekvatus. „Tai turi reikšmės paauglių socializacijos procesui, kurio metu įgyjamos būtinos žinios,

įgūdžių ir charakterio bruožai, leidžiantys paaugliui tapti efektyviu grupės ir visuomenės nariu“ (Tilindienė, 2006, p. 148).

Taip pat paauglystėje ne ką mažiau svarbus tampa ir emocinių būsenų išgyvenimo aspektas. Pasak Nelis, Bukowski (2019), emocijos ir savęs vertinimas paauglystės amžiaus tarpsnyje yra esminiai ir dažnai kritiniai psichologinės gerovės ir adaptacijos komponentai.

Paaugliai, gyvenantys ugdymo įstaigoje – specifinė grupė, kuriai neretai prireikia nuoseklios bei kryptingos pagalbos pasirengiant savarankiškam gyvenimui. Apie vaikus, gyvenančius ugdymo įstaigoje žinoma nedaug, nors akivaizdu, tokie duomenys galėtų būti naudingi su šia vaikų grupe dirbantiems pedagogams, švietimo pagalbos specialistams, mokyklų darbuotojams bei vaikų tėvams suprantant paauglio poreikius ir savijautą. Ypač tai svarbu projektuojant ugdymo įstaigoje gyvenančių paauglių kasdieninę veiklą ir kitais būdais siekiant užtikrinti visapusišką psichologinę gerovę.

Remiantis Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, mokiniams, kurie gyvena toliau nuo mokyklos; turi specialiųjų ugdymosi poreikių; neturi galimybės patys savarankiškai atvykti į bendrojo ugdymo mokyklą arba gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, yra siūlomos dvi alternatyvios galimybės atvykti į mokyklą. Tokie mokiniai yra atvežami į mokyklą ir parvežami iš jos arba gyvena mokyklos bendrabutyje. Žvelgiant į švietimo ir mokslo ministerijos pateikiamą 2013 m. statistiką, į šalies bendrojo ugdymo mokyklas buvo vežiojami 23 proc. visų mokinių, o mokyklos bendrabučiuose gyveno 0,9 proc. visų Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų mokinių.

Problematika. Mokslinės literatūros analizė rodo stoką palyginamųjų psichologinių tyrimų, kurie atspindėtų šeimoje ir ugdymo įstaigoje gyvenančių vaikų išgyvenimų bei savęs vertinimo skirtumus. Kita vertus, psichologai, edukologai, sociologai apie tokių skirtumų tikėtumą užsimena ne viename darbe. Labiau vyrauja gyvenančių globos namuose arba atotolio šeimose, tėvų skyrybas išgyvenančių vaikų ir paauglių vystymosi, ugdymo ir raidos sunkumų tyrinėjimas. Minėtas problemas šalyje plačiai tyrė ir aprašė R. Bieliauskaitė (2010), M. Giedraitytė (2010), V. Gudonis (2005), M. Pileckaitė – Markovienė (2004), K. Samašonok (2004; 2005), R. Žukauskienė (2004; 2015) ir kt.

Darbo tikslas – atskleisti šeimoje ir ugdymo įstaigoje gyvenančių paauglių emocinių būsenų ir savęs vertinimo skirtumus.

Darbo uždaviniai:

1. Įvertinti bei palyginti šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių emocinių būsenų ypatumus.
2. Įvertinti bei palyginti šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių savęs vertinimo ypatumus.
3. Įvertinti bei palyginti emocines būsenas ir savęs vertinimą pagal sociodemografines charakteristikas.
4. Nustatyti šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių emocinių būsenų sąsajas su savęs vertinimo ypatumais.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

Mokslinių šaltinių analizė leidžia suprasti vaikų, dalį laiko gyvenančių švietimo įstaigoje ir nuolat gyvenančių su tėvais, emocinių išgyvenimų ypatumus, savęs vertinimo skirtumus, specifiškumą ir svarbą, bei pažinti Lietuvos ir kitų šalių pastarosios tyrimų srities kontekstą, kuriuo remiantis formuluojamas nagrinėjamos temos pagrindas.

1.1. Emocinės būsenos samprata ir reikšmė

Emocija, tai „jausmo – santykio su aplinka, kitais žmonėmis ir pačiu savimi – išgyvenimas konkrečiomis aplinkybėmis“ (Bagdonas, Bliumas, 2019). Autoriai išskiria tokius esminius emocijų dėmenis: (ne)malonumas, prieštarumas, fiziologiniai pokyčiai (pulso dažnio, prakaitavimo pasikeitimai ir pan.), elgesio pasikeitimai, mimikos ar fantomimikos pokyčiai. Akcentuojami emocijų skirtumai atsižvelgiant į jų poliariškumą (džiaugsmas – liūdesys) ir raiškos stiprumą (nuo silpnų emocijų, pvz, emocinio tono, iki stiprių, sunkiai valios pastangomis valdomų emocijų, pvz. afekto). Pasak autorių, emocijos atlieka tokias funkcijas:

- Signalinę – praneša apie poreikio tenkinimą ar netenkinimą, kliūtis siekiant tikslo, pavojų;
- Mobilizacinę – mobilizuoja organizmo išteklius išvengti pavojaus, pagreitina kvėpavimą, didina jutimų jautrumą;
- Bendravimo – iš emocijų raiškos požymių sprendžiama apie kito žmogaus būseną.

Anot Sturlienės (1997) esminiai faktoriai, kurių reikia norint suvokti kylančius jausmus ir emocijas yra keturi: fizinis kūnas, situacija arba aplinkos kontekstas, kylančios mintys bei įvardintas jausmas. Vaikų tarpe dažnas atvejis, kad atpažįstamas tik vienas komponentas – fizinis pojūtis kūne (jaučiamas tempimas, veržimas, spaudimas, degimas). Tai natūralu, nes būtent šitaip kiekvieno žmogaus organizmas praneša apie jame kylančias emocijas.

Psichologinis savijautos terminas subordinuotas į psichinės sveikatos terminą, kuris reikštų psichinių sutrikimų nebuvimą, žmogaus jėgų rezervą, kurio dėka žmogus gali įveikti stresą ir patiriamus sunkumus, taip pat tai suprantama kaip pusiausvyra tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio (Pikūnas, Palujanskienė, 2000). Taip pat dažnai vartojama ir gimininga emocingumo sąvoka, kuri apibrėžiama kaip „asmenybės polinkis patirti daugiau teigiamų ar neigiamų emocijų kasdieniauose išgyvenimuose (per paskutines dvi savaites)“ (Kriščiūnaitė, Perminas, 2011, p. 40).

Apie mokinio emocinės savijautos mokykloje svarbą rašė Bukšnytė, Kitrys (2008), teigdami, jog „mokinio savijauta mokykloje yra viena svarbiausių veiksnių, lemiančių mokinio motyvaciją, adaptacijos mokykloje lygmenį, požiūrį į mokymąsi, mokyklą kaip organizaciją. Bloga mokinio savijauta mažina intelektualinės veiklos galimybes, mokinio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkina bendravimą su kitais žmonėmis, skatina vengti tų situacijų, kurios kelia tokius nemalonius išgyvenimus, potyrius“ (p. 60).

Pagal Pikūną ir Palujanskienę (2000), žmonėms, turintiems gerą psichinę sveikatą, būdingi žemiau išvardinti bruožai:

- Pasitenkinimas savimi, nerimo, kaltės, baimės jausmo nebuvimas arba silpnas jų išreikštumas, taip pat sugebėjimas objektyviai įvertinti savo tiek galimybes, gebėjimus, galias, tiek silpnybes, ydas ir trūkumus;
- Geri santykiai su kitais žmonėmis, gebėjimas mylėti, gerbti kitus, jausti atsakomybę už save ir savo veiksmus;
- Mokėjimas priimti pasikeitimus ir naują patirtį, realių tikslų kėlimasis, taip pat bandymas spręsti kylančias problemas bei sunkumus.

Briers (2011) akcentuoja emocijų išreikštumo svarbą, kadangi paslėpti jausmai kelia problemų tiek suaugusiems, tiek vaikams. „Didžiausias Sigmundo Freudo atradimas yra tas, kad mūsų sprendimams ir elgesiui didžiausią poveikį daro neišreikšti jausmai; paprastai jie mums mažiausiai ir rūpi. Kalbėdamas apie žmogaus proto sanklodos modelį, Freudas aiškino, kad dauguma dvasinės sveikatos problemų priklauso nuo pasąmonės lygmenyje esančių skausmingų ir netinkamų jausmų“ (Briers, 2011, p. 40). Psichoanalitinės krypties atstovai teigia, jog žmogui išmokus atpažinti savo užslėptas fantazijas ir neįsisąmonintus jausmus, būtų galima išvengti dvasinės įtampos, kas padėtų emociškai gerovei stabilizuotis.

Bagdonas, Bliumas (2019) pagrindinėmis emocijomis išskiria pyktį (kartu su agresija), panieką, bjaurėjimąsi, sielvartą, baimę, kaltę, interesą, pavydą, džiaugsmą, gėdą ir nuostabą. „Vienos iš jų (baimė, pyktis, džiaugsmas, nuostaba) būdingos ir žmogui ir gyvūnams, kitos – tik žmogui (kaltė, gėda, panieka)“ (Bagdonas, Bliumas, 2019, p. 75).

Žemiau pateiktoje lentelėje, sudarytoje remiantis Butvilo (2004) metodinėje priemonėje (pagal Ch. Lovre, 2003) pateiktu pagrindinių žmogaus jausmų ir jų apraiškų sąrašu (žr. *1 lentelę*), kuriame išsamiai aprašyta, kokios apraiškos lydi esminius vidinius išgyvenimus, kurie

įvardijami kaip linksmumas, energingumas, liūdnumas, įskaudinimas, piktumas, bebaimiškumas, susidomėjimas, abejonė, prierašumas, įvairiapusiškumas, baimė.

1 lentelė. Pagrindiniai žmogaus jausmai ir jų apraiškos

Emociniai išgyvenimai	Apraiškos
Linksmas	<i>Šventiškai nusiteikęs, patenkintas, atsipalaidavęs, ramus, pernelyg patenkintas, romus/giedrus, patogiai besijaučiantis, linksmas, ekstazės pagautas, entuziastingas, įkvėptas, laimingas, dėkingas, gero linkintis, susijaudinęs, šviesus, žvalus, nerūpestingas, nustebęs, optimistiškas, dvasingas, gyvas, smarkus, trykštantis energija/spinduliuojantis, džiugus, dosnus, triukšmingas, įsismaginęs, žaismingas, pakilus, sudomintas.</i>
Energingas/trokštantis	<i>Aistringas, uolus, nusiteikęs, atsidėjęs, ugingas, trokštantis, nerimastingas, entuziastingas, išdidus, susijaudinęs.</i>
Liūdnas	<i>Sielvartingas, nelaimingas, prislėgtas, melancholiškas, niūrus, tylus, gedintis, bauginantis, nuobodus, vangus, prislopęs, apkvailintas, nepatenkintas, pažemintas, be nuotaikos, nedrąsus, nusivylęs, susirūpinęs, gailėstingas, atjaučiantis, susigėdęs, nenaudingas, nevertas.</i>
Įskaudintas	<i>Sužeistas, uždaras, įžeistas, nerimastingas, įskaudintas, kenčiantis, sunerimęs, palaužtas, kankinamas, vienišas, šaltas, nusivylęs, graudus/gailus.</i>
Piktas	<i>Besipriešinantis, dirginantis, kerštingas, įsiutęs, susierzinęs, išsišokantis, užsiplieskiantis, įžeidus, kartus, kandus, užsispyręs, keistas, sužlugdytas, agresyvus/kariaujantis, pasimetęs, suglumęs/sumišęs.</i>
Bebaimis	<i>Drąsus, padrąsintas, pasitikintis, saugus, nepriklausomas, užtikrintas, drįstantis, herojiškas, kietas, apsisprendęs, patikimas, lojalus, besididžiuojantis, impulsyvus.</i>
Susidomėjęs	<i>Susirūpinęs, besidomintis, susižavėjęs, įsigilinęs, apdairus, įnikęs, smalsus, nuoširdus, kūrybingas, tiriantis/klausiantis.</i>

<i>Abejojantis</i>	<i>Netikintis, skeptiškas, nepasitikintis, įtarus, netikras dėl..., klausiantis, išsisukinėjantis, vengiantis, sumišęs, beviltiškas, pesimistiškas, nugalėtas, bejėgis, neryžtingas, dvejojantis.</i>
<i>Prieraišus/meilus</i>	<i>Artimas, mylintis, seksualus, patrauklus, gundantis, aistringas, agresyvus, šiltas, švelnus, žavus.</i>
<i>Įvairiapusiškas</i>	<i>Kuklus/nuolankus, siautulingas, sumišęs, pavydus, susirūpinęs, žiaurus, laikantis atstumą, nuobodus, apkalbantis, apsimetėlis, dviveidis, bendradarbiaujantis.</i>
<i>Bijantis</i>	<i>Baimingas, išgąsdintas, drovus, paviršutiniškas, svyruojantis, niūrus, neramus/nenustygstantis, paniškas, isteriškas, tragiškas, įsitempęs, atsargus, nesaugus, nekantrus, nervingas, priklausomas, nerimastingas, prislėgtas, abejojantis, įtarus, vengiantis, bailus, atidėliojantis, neenergingas, sustabarėjęs.</i>

Paauglystės amžiaus tarpsnis dažnai įvardinamas kaip ypatingai sudėtingas emocijų išgyvenimų atžvilgiu. Pasak Laurinaičio ir Milašiūno (2008), paauglystės tarpsnyje yra keliami sudėtingi uždaviniai asmenybei, dėl ko ir kyla paauglio emocinis nestabilumas, padidėja jautrumas, išgyvenami vidiniai konfliktai. Autoriai akcentuoja, kad sudėtingai ir dažnai neigiamai paauglio savijautai įtakos turi būtinybė prisitaikyti ir priimti staigius fiziologinius pokyčius, atsiskyrimo nuo tėvų procesas, savo vertybinės sistemos ir tapatumo kūrimas bei santykių su bendraamžiais kūrimas ir palaikymas.

Santykių su bendraamžiais svarbą paauglystės laikotarpiu patvirtina ir Nelis, Bukowski (2019) atliktas tyrimas, kurio metu paaiškėjo, jog dienos eigoje paauglių išgyvenamoms teigiamo ir neigiamo emocingumo būsenoms įtakos turi santykiai su bendraamžiais.

„Pasikeitęs požiūris į gyvenimą sukelia naujas įtampas paauglio kasdieninėje veikloje, jo emocinės būsenos keičiasi, o dėl įvairių aplinkybių gali ir išsikreipti“ (Jokūbpreikšas, Bubnys, 2013, p. 12). Anot autorių, didelę įtaką paauglio savęs vertinimui ir savęs suvokimui turi mokykla, draugai ir šeima.

Kita vertus, Zheng, Asbury (2019) atliko tyrimą, kuriame buvo nagrinėjama genetiškai paveldima ir aplinkos suformuota įtaka paauglių emocijų inertiškumui. Gauti rezultatai parodė, jog paaugliai turi aukštą emocijų savireguliaciją, o taip pat kasdieniniame gyvenime jų emocinės būsenos lengvai kinta iš vienos į kitą.

Apibendrinant emocinių būsenų sampratą galima teigti, jog tai pagrindinė žmogaus elgesį reguliuojanti fiziologinės struktūros dalis, pusiausvyra tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio. Emocinė savijauta svarbi auklėjimo ir ugdymo procese, atsparumo stresui didinimui ir gebėjimui įveikti kylančius sunkumus, realių tikslų išsikėlimui, naujos patirties priėmimui. Neišreikštos ir užslėptos emocijos daro poveikį mūsų sprendimams ir elgsenai. Pagrindinės emocinės būsenos yra išskiriamos tokios: pyktis, panieka, bjaurėjimasis, sielvartas, baimė, kaltė, susidomėjimas, pavydas, džiaugsmas, gėda, nuostaba, energingumas, abejonė ir prieraišumas. Paauglystės laikotarpiu jaučiamas padidėjęs jautrumas, emocinis nestabilumas, pasimetimas dėl išgyvenamų vidinių konfliktų, jų emocinės būsenos lengvai keičiasi.

1.2. Savęs vertinimo samprata ir formavimosi procesas

Psichologijos žodyne savęs vertinimo sąvoka apibrėžiama kaip „žmogaus nusistatymas savo poreikių ir sugebėjimų, potraukių ir motyvų, pergyvenimų ir minčių atžvilgiu“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 204). Teigiama, kad nuo savęs vertinimo priklauso ir užmezgami santykiai su aplinkiniais. Taip pat rašoma, kad tokie komponentai, kaip reiklumas sau pačiam, sėkmių ir nesėkmių vertinimas ir kritiškumas sau, turi glaudžių sąsajų su savęs vertinimu (Psichologijos žodynas, 1993).

Naujame psichologijos terminų aiškinamajame žodyne savivertė apibrėžiama kaip žmogaus savivaizdžio vertinimas (Bagdonas, Bliumas, 2019). Rašoma, kad savivertė turi įtakos asmens savikritiškumui, reiklumui sau, požiūriui į patiriamas sėkmes bei nesėkmes, santykiams su kitais. „Asmuo, kuris teigiamai save vertina, atkakliau sprendžia sunkius kasdienes uždavinius, mažiau pasiduoda kitų spaudimui, yra ne toks drovus bei vienišas ir tiesiog laimingesnis“ (Bagdonas, Bliumas, 2019, p. 265). Autoriai taip pat pabrėžia žemo savęs vertinimo sukeltus nepasitenkinimo savimi ir kitais, taip pat nevilties išgyvenimus. Kadangi aukšta savivertė yra viena iš svarbiausių psichikos sveikatos prielaidų, jos koregavimas savaime tampa dažnu psichologinio konsultavimo ir psichoterapijos tikslu.

Valickas (1991) savęs vertinimą apibrėžia kaip procesą, kuriame žmogus lygina save su keliamais etalonais ir visuomenės priimtomis normomis, save analizuoja, tikrina sprendimų apie save adekvatumą bei tikslumą.

Savęs vertinimas, anot Rosenberg (1965), apjungia žmogaus jausmų, minčių, savęs vaizdo bei savo svarbumo įsivertinimą. Panašiai savęs vertinimo sąvoką apibrėžia Leary, Baumeister (2000), teigiant, kad pirmiausia savęs vertinimas reiškia asmens savęs įsivertinimą emociniu

lygmeniu, atsižvelgiant į tai, kaip žmogus jaučiasi savo paties atžvilgiu. Gana panašiai savęs vertinimą apibūdina ir Ümmet (2015), teigdamas, jog savęs vertinimas yra sudarytas iš pagrindinių komponentų: savęs įsivertinimo, individualios pagalbos sau bei savęs priėmimo.

Anot Valicko (1991), požiūris į save yra apibūdinamas nusakant jausmų ir minčių apie save ypatybes ir yra glaudžiai susijęs su savimone, kadangi ji reiškiasi per žmogaus veiksmus ir požiūrio į savo privalumus ir trūkumus. Skirtingi autoriai neretai vartoja skirtingas sąvokas tam pačiam savęs vertinimo apibrėžimui nuskaidyti: savęs vertinimas, savivertė, savigarba, požiūris į save, Aš – vaizdas, Aš – kompetencija, pasitenkinimas savimi, savimonė ir pan., tad galima teigti, kad vartojamos sąvokos yra giminingos ir turi vienodą reikšmę.

Skirtingose gyvenimo srityse skiriasi žmogaus kompetencija, gebėjimai, dėl to ir savęs vertinimas atitinkamai nuo situacijos gali būti kintantis. L. E. Wells ir G. Marwell (1976), išnagrindėję skirtingus savęs vertinimo apibūdinimo variantus, suskirstė juos į keturis tipus:

- savęs vertinimas kaip socialinė nuostata;
- savęs vertinimas kaip skirtumas tarp nuostatų;
- savęs vertinimas kaip psichologinė reakcija;
- savęs vertinimas kaip asmenybės funkcija (pagal G. Valickas, 1991).

„Ankstyvojoje paauglystėje S. Harter (1999) išskiria šias svarbias savęs vertinimo sritis: akademinė kompetencija, socialinis priėmimas, sportinė kompetencija, išvaizda ir elgesio adekvatumas“ (cituojama pagal Skerytė – Kazlauskienė, Barkauskienė, 2010).

Savęs vertinimas tradiciškai skirstomas į žemą, vidutinį ir aukštą (Valickas, 1991). Pasak Leary ir MacDonald (2003), žmonės turintys aukštą savivertę, geriau prisitaiko psichologiškai, patiria daugiau pozityvių emocijų, jų socialiniai ryšiai sėkmingesni. Bajaj, Robins, Pande (2016) teigia, kad pasitikėjimas savimi turi įtakos individo sąmoningumui ir daro teigiamą poveikį jaučiamam nerimui ir depresijai.

Savęs vertinimas ir jo formavimasis, tai visą gyvenimą trunkantis nenutrūkstamas procesas. Leary, Tambor, Terdal ir Downs (1995) besiremiant sociometrijos teorija akcentavo vertinimų iš socialinės aplinkos svarbą savęs vertinimo formavimuisi. Autoriai teigia, kad savivertė mažėja tuomet, kai asmenys dėl asmeninių priežasčių yra pašalinami iš tam tikros grupės. Pasak autorių, savivertei įtakos turi aplinkinių reakcijos, įvykiai, paskatinantys kitus priimti arba atmesti individą, jausmas, kad esi įtrauktas į grupėje vykstančius įvykius. Vadinasi, savęs vertimui svarbus

ne tik paties individo požiūris į save, bet taip pat didelę reikšmę turi ir gaunami įvertinimai iš socialinės aplinkos.

Maslow (2006) teigimu, patenkinant poreikį save vertinti suteikimas pasitikėjimas savimi, savo jėgos, adekvatumo, pajėgumo pajautimą, jausmą, jog esu naudingas ir reikalingas šiame pasaulyje. Jeigu šis savęs vertinimo poreikis nėra patenkintas, to pasėkoje atsiranda nevisavertiškumo, bejėgiškumo bei silpnumo jausmai.

Kyla sunkumų vertinant ir matuojant vyresnių negu 7 metai asmenų savivertės reiškinį, kadangi subjektyviai save vertinant ir tai išreiškiant verbalia forma neretai prasilenkia su žmogaus elgsena tikrovėje. „Jau seniai pastebėta, kad žmonių išsakomos socialinės nuostatos nebūtinai sutampa su realiu jų elgesiu. Žinoma, būna, kad žodžiais išreikšta savivertė blogesnė negu realus elgesys; tačiau dažniausiai individas stengiasi apibūdinti save daug gražiau negu iš tikro yra. Todėl verbaliu forma išsakomų nuostatų diagnostikos procese neišvengiamai kyla klausimas apie jų santykį su diagnozuojamųjų realiu elgesiu; teoriniu atžvilgiu tai klausimas, kiek verbalinės nuostatos prognozuoja atitinkamą elgesį“ (Bitinas, 2013, p. 441).

Paauglystėje savęs vertinime įvyksta daug pokyčių. Šis amžiaus tarpsnis yra svarbus teigiamos psichinės sveikatos vystymosi laikotarpis (Moksnes, Reidunsdatter, 2019). Pasak Deicl, Vicary ir Deike (1997); Harter (1990); Migfield, Eccles, Maclver, Reuman ir Midgley, (1991), paauglystės metu vyrauja bendra tendencija, kad savigarba nuolat auga, nes „bendroji vidutinė devyniolikmečio ar dvidešimtmečio savivertė yra daug geresnė negu tuo metu, kai jam buvo aštuoneri ar vienuolika“ (cituojuama pagal Boyd, Bee, 2011, p. 548). Pasak autorių, prasidėjus paauglystei, savivertė dažnai staiga stipriai ar net visiškai suprastėja.

Tačiau Wagner, Lüdtke, Jonkmann, Trautwein, (2013) atlikę longitudinalinį tyrimą aprašė kiek kitokius rezultatus – nuo paauglystės iki suaugystės pastebėtas savęs vertinimo augimas. Tačiau autoriai taip pat akcentuoja savivertės priklausomybę nuo specifinių problemų, kylančių pereinant iš vėlyvosios paauglystės į ankstyvąją suaugystę. Pasak Žukauskienės (2002), per paauglystės amžiaus tarpsnį dauguma paauglių save vertina geriau dėl atsižvelgdami į globalias ir skirtingas socialines bei fizines sferas. Erol, Orth (2011) teigia, kad paauglystėje savivertė didėja, o jauno suaugusio žmogaus gyvenime ji toliau auga lėčiau.

Amerikiečių mokslininkai atliko tyrimą trijų rytų Amerikos miestų mokyklose tiriant paauglius, fiksuojant jų savireguliaciją, savęs suvokimą ir savigarbos lygį. Gauti rezultatai parodė,

jog per dviejų metų laikotarpį visose grupėse (ispanakalbių kilmės, afrikiečių kilmės ir baltųjų kilmės amerikiečių) savigarba reikšmingai sumažėjo (Seidman, Allen, Aber, Mitchell, Feinman, 1994).

Kalbant apie paauglių savivertę, būtų galima išskirti keturias grupes: vieniems paaugliams savivertė išlieka aukšta, kitai grupei paauglystės metu savivertė auga, treiems ji nuosekliai išlieka žema, o ketvirtajai grupei paauglystės metais ji prastėja (Boyd, Bee, 2011).

Literatūroje išskiriami trys savivertės tipai: aukšta, vidutinė bei žema savivertė. Anot Myers (2000), žmonės su aukšta saviverte ne taip lengvai pasiduoda kitų spaudimui ir apskritai yra laimingesni, kai tuo tarpu žmonės su žema saviverte jaučiasi nesantys tokie, kokie yra jų pačių išsikelti lūkesčiai, jie lengviau pasiduoda depresijai. Taip pat pažymėtina, jog žemos savivertės asmenys yra labiau psichologiškai pažeidžiami.

Pagal vieną iš teorijų (Žemaitienė, Jaruševičienė, 2006), žema savivertė sukelia depresiją, o paaugliams, pasižymintiems žema saviverte, būdingas kaltės jausmas, beviltiškumo jausmas, dėmesio koncentracijos sutrikimai, neryžtingumas, abejingumas, liguistos mintys apie mirtį. „Aukštą savigarbą turintys paaugliai lengviau atsispiria bendraamžių spaudimui, mokykloje gauna geresnius pažymius ir mažiau linkę į depresiją“ (Repetto, Caldwell ir Zimmerman, 2004, cituojama pagal Boyd, Bee, 2011, p. 549).

Pasak Boyd, Bee (2011), paaugliai, kurių kontrolės lokusas yra išorinis, patirties priežastis, tarkim nesėkmes mokykloje, priskiria išoriniams veiksniams. Tokiu atveju, paaugliai jaučiasi bejėgiai, negalintys savo jėgomis nieko pakeisti, o jų savigarba atitinkamai yra žema. Tokie paaugliai, linkę dėl savo problemų kaltinti kitus, nepasimoko iš turimos patirties ir ateityje vėl patenka į sudėtingas situacijas nemokėdami jų išspręsti arba išvengti.

Paškus (2003) pabrėžia tėvų parodomos meilės savo vaikui svarbą, nes tai įtakoja aukštesnę arba žemesnę vaiko savivertę. „Pasitikėjimo savimi mažėjimą ir bejėgiškumo jausmą vaikui sukelia jo nesugebėjimas susidoroti su savo baime, o sėkmingą baimių pašalinimą nulemia jo jausmų, norų, vidinio pasaulio supratimas. Tai galėtų įtakoti teigiamas tėvų pavyzdys ir bendro nerimastingumo lygio šeimoje sumažėjimas“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2000, p. 24).

Gudonis ir kt. (2008) teigia, jog vaikai ir paaugliai, patyrę nutrūkusius arba pasikeitusius santykius ir ryšius su savo biologiniais tėvais, dažnai išgyveno atstūmimo jausmą, taip pat pasižymėjo žemu savęs vertinimu.

Ryšį tarp savęs vertinimo ir emocinių išgyvenimų analizavo Baumeister (1997), teigiant, kad savivertė vaidina svarbų vaidmenį apsaugant žmogų nuo nerimo. Anot autoriaus, kylanti grėsmė savęs vertinimui gali sukelti sunkias emocines būsenas. Brown, Dutton (1995) teigia, kad asmenys, turintys žemą savivertę, patiria sunkesnes emocines reakcijas į nesėkmę nei žmonės, kurių savivertė yra aukšta.

Apibendrinant savęs vertinimo sampratą, ji apibrėžiama kaip reikšmingiausia asmenybės aktyvumo ir jos veiklos varomoji jėga. Savivertei svarbus ne tik paties individo požiūris į save, bet taip pat didelę reikšmę turi ir gaunami įvertinimai iš socialinės aplinkos. Paauglių savivertę, būtų galima išskirti keturias grupes: išliekanti aukšta, auganti savivertė, nuosekliai išliekanti žema arba prastėjanti. Taip pat savivertė yra skirstoma į tris tipus: aukštą, vidutinę bei žemą savivertę. Dažnai paaugliai, patyrę nutrūkusius arba pasikeitusius santykius ir ryšius su savo biologiniais tėvais, išgyvena atstūmimo jausmą, taip pat pasižymi žemesniu negu bendraamžiai savęs vertinimu. Kalbant apie savęs vertinimo formavimąsi, akcentuojama tėvų parodomos meilės savo vaikui svarba, nes ji tiesiogiai įtakoja aukštesnę vaiko savivertę.

1.3. Šeimos reikšmė individui

Šiandieninėje visuomenėje, kuomet skyrybų skaičius yra augantis, didelė dalis paauglių lieka gyventi tik su vienu iš tėvų. Tėvų skyrybos turi neigiamų padarinių vaiko emociniui pasauliui, dorovinėms vertybėms, sustiprėja vienišumo ir nereikalingumo jausmas, jie jaučiasi sutrikę, atsiranda galimybė amoralaus elgesio pasireiškimui. Tačiau yra ir prieštaringų nuomonių – nepavyksta įrodyti, kad vaikai, nematantys abiejų lyčių vaidmenų savo šeimoje, tampa psichologiškai nevisavertiški (Sutton, 1999).

Šeima yra pirminė ir pamatinė socializacijos mokanti terpė, kadangi ši aplinka yra saugi, čia įgaunamas pasitikėjimas kitais žmonėmis, iš šeimos perimamas pagrindinės vertybinės nuostatos, etikos normos, gyvenimo stiliaus pobūdis ir pan. Anot Vaitkevičiaus (1995), šeima yra maža žmonių grupės sąjunga, kuri remiasi visuomeniniais, biologiniais bei ekonominiais ryšiais ir interesais. Pasak autoriaus, ugdant ir socializuojant vaiką, šeima užima reikšmingiausią vietą, kadangi ji veikia vaiką, ir taip pat kiekvieną šeimos narį betarpiškai visose savo gyvenimo srityse. Autorius, kalbėdamas apie šeimą, skiria tris jos grupes atsižvelgdamas į šeimos sudėtį:

- Branduolinė šeima (arba pilna šeima) – sudaro tėvas, motina ir vaikai;
- Išplėstinė šeima – didesnė, sudaryta iš sujungtų bent trijų ar daugiau kartų atstovų, kurie yra susiję kraujo ryšiais (seneliai, kiti giminaičiai);

- Nepilna šeima – tokia šeima, kurioje trūksta bent vieno iš tėvų.

Butvilas (2004) teigia, kad vaiko socializavimosi procesas šeimoje apima ne vien jo emocinio pasaulio plėtrą, tobulinimą ar valdymą, bet taip pat ir pagalbą suvokiant save, aplinkinį pasaulį bei vaiko patirties gilinimą ir turtinimą.

„Pamėgdžiojimo instinktas yra bene ryškiausias vaiko socialinės vertybinės raidos variklis. Dėl šio veiksnio santykiai su suaugusiuoju vaikui visada yra emocinės gerovės būtina sąlyga. Vadinas, jis elgiasi taip, kad nepažeidintų suaugusiųjų nustatytų taisyklių ir todėl nepatirtų neigiamų emocijų. Taip vaikas įtvirtina suaugusiųjų pateikiamas elgesio normas, įverčius ir formas; pamažu suaugusiųjų teikiamos normos vaikui tampa savaiminėmis vertybėmis, kurių laikymąsi jis apibendrina kaip „gėrio“ ir „blogio“ turinį“ (Bitinas, 2013, p. 123). Anot autoriaus, šeima yra maža bendruomenė, kurioje suderinamas mokymasis ir perdavimas dvasinių, kultūrinių, etinių, visuomeninių bei dvasinių vertybių rinkinys. Šeima tenkina tiek vaiko fizinius, tiek psichinius poreikius, užtikrina saugumą, prisiima atsakomybę už vaiko auklėjimą ir jo tolimesnį likimą. Galima teigti, kad ypatingai svarbų vaidmenį šeima atlieka parengiant vaikus pilnaverčiam bei savarankiškam gyvenimui.

Kadangi, anot Butvilo (2004), vaikai savo sensitivityumu ir psichikos plastiškumu lengvai perima tai, ką teikia šeima (žinias, elgesio būdus, normas). „Šeima yra ta pirminė vaiko socializacijos institucija, įgalinanti vaiko vidinio Aš formavimąsi bei tapatinimąsi su bendraamžių grupėmis, ir kuri perteikia visuomenės sukauptą ir išpažįstamą sociokultūrinę patirtį bei vertybes ir tuo pačiu yra vaiko savęs tapatumo šaltinis“ (Butvilas, 2004, p. 26). Autorius šeimoje vyraujančią bendravimo ir auklėjimo stilių, šeimos tipologiją, statusą ir šeimos charakterį bendrakultūriniame kontekste prilygina vaiko parengimui tolesniems gyvenimo etapams, perėjimui į platesnį socialinį lauką bei su tuo susijusiais išbandymais.

Žukauskienės (2002) teigimu, tėvų požiūris į vaiką yra svarbus nuolat – tiek vaikystėje, tiek paauglystėje, tačiau ypatingą tėvų nuomonės svarbą autorė pabrėžia ikimokykliniame amžiuje, nes tuo metu vaikas pradeda save vertinti, kurti pasitikėjimą savo jėgomis. „Tėvų nuomonė yra labai svarbi vaikui dar ir todėl, kad jis suvokia ir vertina suaugusiuosius kaip labai galingus ir viską žinančius, ir tėvų nuomonė jam yra neginčytina ir galutinė“ (Žukauskienė, 2002, p. 197). Pasak autorės, vaiko vertybinė sistema formuojasi perimant vertinimus, gautus iš tėvų. Vaikas gana anksti pradeda įsisąmoninti, ką tėvai apie jį mano, kaip jį vertina, ar priima jo poelgius. Vaiko emocinei būsenai didelę reikšmę turi tai, ar jis šeimoje jaučiasi mylimas, svarbus, kokius jausmus jis jaučia savo tėvams. Pasak autorės, tėvų pozicija, kad vaikas yra reikalingas, didina jo savigarbą ir saugumo

jausmą. Tai lemia vaiko reakcijas į aplinką ir joje vykstančią kaitą bei tarpasmeninių santykių kūrimo ir palaikymo sėkmę. Pasak Žukauskienės, Leiputės (2002) paauglystėje ypatingai didelę reikšmę gali turėti šeimos struktūra.

Sėkmingam vaiko vystymuisi reikalingas abiejų tėvų rodomas dėmesys, kitu atveju, atsiranda neigiamų ypatybių. Pasak Zbarauskaitės ir Čekuolienės (2009), patirtis, kuri traumuoja, atskyrus vaikus nuo jų artimųjų ilginiui tampa kliūtimi besiformuojant tapatumui, kuris planuojant savo ateitį yra ypatingai reikšmingas.

Samašonok, Žukauskienė ir Gudonis (2006) kalbant apie paauglius, gyvenančius atskirai nuo tėvų, akcentuoja prastesnę alternatyvių sprendimų generaciją sprendžiant įvairias problemas bei paauglių abejonę, kad jie savarankiškai gali susidoroti su iškilusiais sunkumais.

Huey, Laursen, Kaniušonytė, Malinauskienė, Žukauskienė (2020) atliko tyrimą, kuriame buvo nagrinėjamos tiesioginės ir netiesioginės sąsajos tarp tėvų suvokimo ir paauglių prisitaikymo. Gauti rezultatai parodė, jog giminingumo su tėvais stoka menkina paauglių savęs vertinimą, taip pat kenkia pozityvios savijautos jausmams. Teigiama, kad laikui bėgant tokios būsenos gali sukelti psichologinių kančių apraiškas.

Kokią įtaką psichinei sveikatai daro vaikų atsiskyrimas nuo savo tėvų, aiškinama anglų psichologo J. Bowlby prierašumo teorijoje, kurioje teigiama, kad artimų santykių užmezgimas ir nuolatinis jų palaikymas yra individo gerovės ateityje garantas, o atvirkščiai – vaikai, kurie vienokiomis ar kitokiomis sąlygomis yra atskirti nuo savo tėvų, yra linkę labiau nerimauti, jausti negatyvius emocinius išgyvenimus, baimę, dažniau serga depresija, taip pat turi suicidinių minčių ar net bando žudytis (Bowlby, 1980). Autorius taip pat teigia, kad vaikai, kurie auklėjami vaikų globos namuose arba internatuose, turi daug tik jiems būdingų emocinių sunkumų, pasireiškia nemokėjimas kurti artimų ir pastovių emocinių santykių su kitais žmonėmis. Anot J. Bowlby (1980), panašios problemos pastebimos ir namuose augančių vaikų tarpe, kurie ankstyvoje vaikystėje patyrė ilgametį išsiskyrimą su savo tėvais. Prierašumas atlieka saugumo funkciją – nerimą keliančiose situacijose prierašumo asmuo sumažina baimės jausmą ir įgalina toliau sėkmingą vykdyti raidos tarpsniui būdingas užduotis (Bowlby, 1973). Anot autoriaus, šį saugumo jausmą užtikrinti padeda vidiniai „darbo“ modeliai, kurie sukuriama per patirtį bendraujant su prierašumo asmeniu.

„Kadangi prierašumas prie tėvų formuojasi ankstyvoje vaikystėje, galima manyti, jog glaudžių, artimų santykių su tėvais svarba yra neabejotina pozityviam vaiko funkcionavimui, o

prieraišumas prie tėvų gali būti vienas veiksmingiausių apsauginių veiksmų“ (Malinauskienė, Bukšnytė – Marmienė, 2014, p. 83).

Tačiau vyrauja ir kitokios nuomonės dėl tėvų įtakos vaikų prisitaikymo, emocinių ir elgesio problemų atsiskyrimo nuo tėvų. Pasak Feeney, Noller (1996), ne vien tik santykiuose tarp tėvų ir vaikų yra kuriami vidiniai „darbo“ modeliai. Vaikystėje tokie modeliai gali susidaryti santykiuose su seneliais, broliais, seserimis, vėlesniame amžiuje – ir su bendraamžiais. Pasak Bieliauskaitės ir Giedraitytės (2010), apie vaikų išsiskyrimo su tėvais pasekmes viduriniojoje vaikystėje ir vėlesniais amžiaus tarpsniais kalbėti sunkiau, kadangi gerėja vaiko kognityviniai įgūdžiai, užmezgama vis daugiau santykių tiek su suaugusiais, tiek su bendraamžiais, kurie palengvina išsiskyrimo procesą.

Pasak Giedraitytės (2009), kai kuriems paaugliams tėvų išvykimas padeda pasijausti suaugusias ir taip tapti labiau savarankiškesniems. Taip atsiranda daugiau galimybių dalyvauti neformalaus švietimo veiklose, kur užmezgami tvaresni ryšiai su bendraamžiais, kas teigiamai veikia paauglių savęs vertinimą ir saviefektyvumą. „Vaikams, patyrusiems išsiskyrimą su tėvais, egzistuoja didelė prisitaikymo variacija šioje imtyje“ (Giedraitytė, Bieliauskaitė, 2010, p. 10).

Pastaruoju metu sparčiai augant telekomunikacinių priemonių galimybėms, vaizdinių bendravimo priemonių prieinamumui, tai tampa didele atsvara atotolio šeimos komunikuojant. Bacigalupe, Tamara (2012) akcentuoja informacinių komunikacinių technologijų įtaką sumažinant jaučiamą geografinį atstumą tarp tėvų ir vaikų atotolio šeimose.

Apibendrinant šeimos svarbą vaiko gyvenime, svarbu pabrėžti, kad šeima yra pirminė ir pamatinė socializacijos mokanti terpė, pasižyminti saugumu, abipusiu pasitikėjimu. Vaikas iš šeimos perima pagrindines vertybes, nuostatas, etikos normas, gyvenimo stilių. Patirtis, kuomet yra atsiskiriama nuo tėvų dažnai yra traumuojanti, laikui bėgant tampanti kliūtimi besiformuojančiam asmens tapatumui, kuris ypač svarbus kuriant bei planuojant savo ateitį. Taip pat paaugliai prasčiau generuoja idėjas sprendžiant sunkumus bei neįvertina savo savarankiškumo tvarkantis su kasdieninėmis problemomis. Artimų santykių užmezgimas ir nuolatinis jų palaikymas yra laikomas psichologinės gerovės garantu, o vaikai, kurie vienokiom ar kitokio sąlygom yra atskirti nuo savo tėvų, dažniau linkę labiau nerimauti, jausti neigiamus emocinius išgyvenimus, baimę, depresiskumą, turi suicidinių minčių. Vaikai, augantys vaikų globos namuose arba internatuose, neretai turi specifinių emocinių sunkumų. Tačiau kita vertus, atsiskyrimas nuo tėvų leidžia paaugliams pasijausti suaugusias ir taip tapti labiau savarankiškesniems. To pasekoje atsiranda daugiau galimybių realizuoti save, gerėja saviefektyvumas.

1.4. Paauglių santykiai su tėvais

Aiškinamajame psichologijos terminų žodyne paauglystė apibrėžiama kaip žmogaus amžiaus tarpsnis, kurio metu pareinama iš vaikystės į suaugystę (Bagdonas, Bliumas, 2019). Paauglystės pradžia siejama su lytinio brendimo pradžia, o pabaigą reiškia psichinė bei socialinė branda, kuri baigiasi tuomet, kai individas suvokia savo tapatumą, gali numatyti savo ateities perspektyvą, taip pat turi susiformavusią vertybių sistemą, prisiima atsakomybę už savo elgesį, geba užmegzti ir palaikyti tvarius tarpusavio santykius (Bagdonas, Bliumas, 2019). Pasak autorių, paauglystė yra skirstoma į:

- Ankstyvąją paauglystę (nuo 10 iki 14 metų);
- Vidurinę paauglystę (nuo 15 iki 19 metų);
- Vėlyvąją paauglystę (nuo 20 iki 24 metų).

„Bendraudami su tėvais paaugliai turi atlikti dvi viena kitai prieštaraujančias užduotis: tapti nuo jų nepriklausomi ir kartu išlaikyti ryšį su jais. Todėl padažnėja tėvų ir vaikų tarpusavio konfliktų. Nepaisant šių konfliktų, paauglių emocinis prierašumas prie tėvų vidutiniškai išlieka stiprus“ (Boyd, Bee, 2011, p. 563). Atliktas tyrimas parodė, jog paauglių savęs suvokimas, siejamas su bendraamžiais, nepadėjo kompensuoti mažo prisirišimo prie tėvų, o savęs suvokimas, siejamas su tėvais, yra lemiamas kintamasis, susijęs su psichologine gerove paauglystėje (Raja, McGee ir Stanton, 1992).

Branje (2018) teigia, kad paauglystė yra greitų biologinių ir psichosocialinių pokyčių laikotarpis, kuris daro didelę įtaką tėvų ir vaikų santykiams. Tėvai ir vaikai šiuo laikotarpiu turi pertvarkyti jau įprastas pareigas ir pereiti prie labiau lygiaverčių santykių. Pasak autorės, nors konfliktai tarp tėvų ir vaikų paauglystėje tampa dažnesni ir intensyvesni, manoma, kad šie konfliktai yra neišvengiama santykių pokyčių priemonė.

Paauglystėje kylančius sunkumus plačiai tyrė Doctors (2017), teigdama, kad nors psichologiniu požiūriu paauglystėje kylanti krizinė asmens savijauta dažnai ir yra laikoma natūralia, tačiau, atsiskyrimo nuo tėvų sukeltos kančios yra gerokai retesnės negu manoma ir nebūtinai tęsiasi nuo paauglystės pabaigos iki pilnametystės. Autorės teigimu, kančia paauglystės laikotarpiu kyla iš individualizacijos proceso sunkumų.

Santykių su tėvais pokyčius paauglystės laikotarpiu analizuoja Kalpokienė (2005), teigdama, kad ankstyvojoje paauglystėje asmuo sprendžia atsiskyrimo nuo tėvų užduotį, o vėliau paaugliai siekia užmegzti emociškai reikšmingus santykius už šeimos ribų, dažnai su priešinga lytimi.

„Keliose šalyse atlikti tyrimai taip pat parodė, kad artimo ryšio su tėvais nepraradę paaugliai greičiausiai pasieks gerų akademinių rezultatų ir palaikys puikius santykius su bendraamžiais“ (Maysel ir Scharf, 2007; Turnage, 2004; Weimer, Kerns ir Oldenburg, 2004; Zimmermann, 2004, cituojama pagal Boyd, Bee, 2011, p.563).

Taigi, nors paaugliai, kurie anksti praranda artimą ryšį su tėvais ir tampa savarankiškesni ir gebantys patys priimti sprendimus, tačiau jiems ne mažiau reikalingi tėvai, kurie užtikrina psichologinį saugumą. Ryšį tarp akademinio pažangumo ir prierašumo prie tėvų taip pat įrodė savo tyrime ir Rice, Fitz – Gerald, Whaley, Gibbs (1995), kuriame teigiama, jog lyginant saugiai ir nesaugiai emociškai prie tėvų prisirišusius paauglius, prisirišusieji buvo reikšmingai labiau autonomiški, lengviau besiadaptuojantys naujoje aplinkoje bei jų akademiniai pasiekimai buvo aukštesni.

Pasak Pikūno ir Palujanskienės (2000), tėvų meilė yra esminė sąlyga, kad vaiko ugdymas ir auklėjimas būtų efektyvus ir sėkmingas. Tačiau dažnai tėvai pakankamai nesupranta vaiko jausmų, įsitikinimų, temperamento bruožų, minčių, psichinės struktūros, kadangi skiria per mažai jam laiko ir dėmesio. Vaiko poreikius galima patenkinti tik būnant su kiekvienu vaiku atskirai, sudarant sąlygas vaikui pasidalinti su buitimi ir tarpasmeniniais santykiais susijusiomis problemomis. Svarbu vaikui atjausti jo rūpesčius ir atliepti jo norus. „Ypač paauglystėje vaiko motyvacija keičiasi greitai, taigi kartais tėvui ar motinai būna nelengva atpažinti jo pasikeitusią asmenybę, problemas ar siekius“ (Pikūnas, Palujanskienė, 2000, p. 51).

Panašiai mano ir Sayantani su kolegomis (2017), teigdami, jog paauglystės metai yra svarbūs tolimesnio gyvenimo sėkmei dėl vykstančių pokyčių atsakomybės už save prisiėmimo, socializacijos proceso, savarankiškumo didėjimo, švietimo ir užimtumo srityse. Autorių teigimu, paauglystė yra pereinamasis laikotarpis, darantis įtaką kiekvienai gyvenimo sričiai. Taip pat pastebimas poreikis priklausyti grupei, kas savo ruožtu, gali ir teigiamai ir neigiamai paveikti paauglio psichologinę būseną ir vėlesnį elgsenos modelį (Sayantani et al., 2017).

Galima teigti, jog paauglystėje atsiradę konfliktai su tėvais yra natūralūs dėl poreikio paaugliui tapti autonomišku, lygiavertiškai dalintis pareigomis su tėvais. Tačiau tėvų įtaka paauglio gyvenime išlieka tokia pat svarbi ir reikšminga. Paauglių savęs suvokimas, siejamas su

bendraamžiais, nepadedą kompensuoti neturimo prieraišumo prie tėvų, o savęs suvokimas, siejamas su tėvais, yra glaudžiai susijęs su psichologine gerove paauglystėje. Artimo ryšio su tėvais nepraradę paaugliai dažniausiai pasiekia geresnių akademinų rezultatų ir sukuria bei geba palaikyti tvarius socialinius santykius.

1.5. Institucinė globa

Tizard, Blatchford, Burke, Farquhar, Plewis (1988) teigia, kad ugdomi institucijose mokiniai dažnai susiduria su instrukcijų bei įsakymų sklaida ir bazinių (fiziologinių) poreikių patenkinimu, tačiau jaučia socialinių įgūdžių formavimo stoką. „Be abejonės, tokios augimo sąlygos turi neigiamos įtakos ir kognityvinei, ir psichologinei auklėtinių raidai ir neadaptivių atribucijų susiformavimui, skurdina globotinių emocijas, ugdo socialinį abejingumą, pasyvumą, nepasitikėjimą savimi ir kitais“ (Samašonok, Žukauskienė, Gudonis, 2006, p. 46). Pasak autorių, uždaroje institucijose vyrauja gana suvaržyta laisvė skleisti ugdytinių egzistencinei pusei. Taip pat ugdymas institucijoje galimybes sąveikauti su visuomene ir perprasti joje vykstančius procesus. Taip yra formuojamas inkapsuliacijos pasireiškimai – globotinių izoliavimas institucijos ribose nuo likusios visuomenės (Samašonok, Žukauskienė, Gudonis, 2006). Pasak autorių, institucijos globotinių gyvenimas vyksta vienodomis sąlygomis, jų veikla reguliuojama apibrėžtomis taisyklėmis, bendraujant vyrauja formalūs santykiai, institucijos darbuotojų ir auklėtinių vaidmuo stipriai išryškina atskirtį, kuri slopina vaikų savarankiškumą bei sukelia dezadaptacijos pasireiškimus.

Žukauskienės, Leiputės (2002) atliktame tyrime paaiškėjo, jog globos namuose gyvenantys paaugliai susiduria su rimtesnėmis elgesio ir emocinėmis problemomis lyginant su paaugliais, gyvenančiais su abiem tėvais. Jiems būdinga labiau išreikšta agresija, šalinimasis, nerimas, depresija, pastebėtos ryškesnės dėmesio problemos.

Pastebima ir numatoma iškylančių globos namų auklėtinių sunkumų ateityje, ypatingai pradėjus savarankišką gyvenimą. Fominienė, Rėklaitienė, Požerienė, Ostasevičienė ir Gaižauskienė (2014) išsamiai nagrinėjo vaikų, augančių globos namuose problemas, susijusias su profesijos pasirinkimu. Tyrimo metu nustatyta, jog ta profesija, kurią planuoja pasirinkti globos namų auklėtiniai, dažnu atveju nėra pelningai apmokama, vertinama visuomenės, madinga ar patinkanti bendraamžiams, bet padedanti išsilaikyti. Taip pat gauti rezultatai parodė, jog globotinių ketinimus rinktis pasyvų būdą ieškantis darbo – tik užsiregistruoti darbo biržoje.

Kalbant apie vaikus, gyvenančius įstaigoje ar institucijoje, tikėtina, kad jie kažkuriuo metu dėl išsiskyrimo su tėvais patiria emocines būsenas, sietinas su netekties išgyvenimo būsenomis.

Pasak Butvilo (2004), netektis gali būti reali arba simboliška, permanentinė arba laikina, lengva ar traumuojanči (kartais ir katastrofiška), pavienė ar plintanti, akivaizdi ar nepastebima, netikėta ar numatoma, visiška arba dalinė. Matyti, kad netekties fenomenas analizuojamas labai plačiai ir įvairiapusiškai. „Žodžiai „netektis“, „praradimas“ glaudžiai siejasi su psichinėmis vienišumo, uždarumo, savigraužos, savęs kaltinio ir socialinės atskirties būsenomis. Visa tai yra socialinės rizikos veiksniai, ekspropiruojančys galimybę tinkamai psichosocialinei vaiko (savi)raidai“ (Butvilas, 2004, p. 35). Kad institucijoje gyvenantis vaikas gali patirti netekties išgyvenimą matyti ir iš psichologo B. Symos (1997, cituojama pagal Butvilas, 2004) pateikto netekčių kategorizavimo sąrašo:

- Dalinė savo asmenybės netektis;
- Artimo žmogaus netektis;
- Netektis vystymosi proceso metu, kuri gali būti taip skirstoma: kūdikio atpratimas nuo maitinimosi motinos krūtimi; pirmieji mokykliniai metai; mokyklos baigimas; santuoka; vaiko gimimas; vaikų išėjimas iš namų sukūrus šeimą; išėjimas į pensiją; senatvė;
- Materialinių vertybių netektis;
- Tėvų skyrybos;
- Jauno šeimos nario mirtis ar savižudybė;
- Nesveiko vaiko gimimas.

Atliktų mokslinių tyrimų rezultatai rodo, jog atsiskyrimas nuo tėvų ilgainiui sukelia neigiamų padarinių vaikams: sunkumai pritampant visuomenėje ir elgiantis joje priimtais būdais, netinkamo elgesio apraiškos, socialinių ir buitinių įgūdžių stygius. Vaikų, kurie gyvena globos įstaigose, specialiosiose mokyklose ar kitokiose panašaus pobūdžio institucijose, randa yra veikiami neigiamai, kadangi, gyvenimas institucijoje dažnai organizuojamas izoliuotai, tarsi atiboja vaikus nuo visuomenės, o tai savo ruožtu sukelia gyvenimiškų, kasdieninių įgūdžių formavimosi sunkumus. Institucijos neretai turi griežtas vidaus taisykles, kurių laikymasis riboja globotinių laisvę ir visavertišką aplinkos pažinimą (Kadushin, Martin, 1988).

Hukkanen, Sourander, Bergroth, Piha (1999) atliktame tyrime, kuriame buvo vertinamas psichosocialinis funkcionavimas Suomijos globos namuose gyvenančių vaikų, buvo nustatyta, jog ši tiriamųjų grupė sietina su sunkiomis elgesio problemomis, mažesne motyvacijai veiklai, o jų psichinei sveikatai reikalingas didelis dėmesys ir pagalba. Nustatyta, kad mažiausiai su emociniais ir elgesio sunkumais susiduria vaikai, gyvenantys kartu su savo tikraisiais tėvais, reikšmingai daugiau jų patiria vaikai, kurie auga atsiskyrę nuo savo biologinės šeimos. Taip pat šio

tyrimo metu išsiaiškinta, kad šeimos sudėtis turi įtakos vaikų emocijų ir elgesio raiškai – vaikų, kurie augo pilnose šeimose, elgesys kėlė mažiau sunkumų, negu vaikų, kurie augo su vienu iš tėvų ir nebiologiniu vaikui partneriu, o pastarieji pasižymėjo mažesnėmis elgesio problemomis negu vaikai, kurie augo tik su tikrąja motina arba tėvu.

Anglijoje atlikti tyrimai (Wolkind, 1974, Yule, Raynes, 1972), taip pat parodė, jog kurią laiką gyvenant be tėvų priežiūros vaikai susiduria su emocinėmis ir elgesio problemomis. Tiriant Olandijos globos namuose gyvenančių ir tėvų globą turinčius vaikus, buvo gauti reikšmingi skirtumai tarp mokėjimo užmegzti ir palaikyti tarpusavio santykius, agresijos pasireiškimo, emocijų ir elgesio sunkumų. Mokslininkai ieškodami pagalbos sričių vaikams, netekusiems tėvų globos, kuo sveikiau vystytis, išskyrė nuoseklaus emocinio palaikymo, neatšiauraus įstaigos mikroklimato, intensyvaus stebėjimo ir skatinimo svarbą (Scholte, 2000). Taigi, įvairiose šalyse atlikti moksliniai tyrimai parodo, jog institucijose gyvenantys vaikai skiriasi nuo gyvenančių šeimose savo probleminiu elgesiu, socialiniu pažeidžiamumu.

Tačiau Aparajita, Susmita (2018) atliktame tyrime buvo lyginami studentų, kurių amžius svyravo nuo 18 iki 21 metų, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje polinkį į savivudišką elgesį. Gauti rezultatai parodė, kad reikšmingų skirtumų tarp šių dviejų grupių nėra nustatyta.

Kalbant apie Lietuvoje veikiančias institucijas, kuriose gyvena vaikai, galima išskirti dvi grupes: globos namai (kūdikių, vaikų ir jaunimo su negalia, apskričių vaikų, savivaldybių vaikų, visuomeninių organizacijų, parapijų, šeimyniniai, laikinosios globos) ir mokyklos (bendrojo ugdymo, specialiosios, specialiojo ugdymo).

Remiantis Lietuvos respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimo ataskaita, nustatyta, kad 2016 metais Lietuvoje veikė 95 ugdymo įstaigos, turinčios mokinių bendrabučius, iš kurių: 37 gimnazijos, 1 vidurinė mokykla, 54 pagrindinės mokyklos, 1 progimnazija ir 2 pradinės mokyklos. Jose gyveno 3172 mokiniai, kas sudaro 0,8 proc. visų šalies mokyklose besimokančių mokinių. Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad daugiausiai ugdymo įstaigų bendrabučiuose gyvena 9 ir 10 klasių mokiniai, o rečiausiai – priešmokyklinio ugdymo grupėse ir 12 klasėje besimokančių mokinių. Esminėmis mokinių gyvenimo mokyklos bendrabučiuose priežastimis laikomi:

- Didelis atstumas iki mokyklos arba blogas susisiekimas su mokykla;
- Po pamokų lankomi neformaliojo švietimo užsiėmimai;
- Dideli arba labai dideli specialieji ugdymo(si) poreikiai;

- Šeimos materialinė padėtis ir socialinės šeimos gyvenimo sąlygos.

Apibendrinant galima teigti, kad institucinė globa dažnai yra išėitis susidarius sudėtingoms sąlygoms šeimoje arba vaikui turint specifinių poreikių, kuriuos būtina patenkinti, tačiau gyvenimas laikinai arba ilgam atsiribojus nuo tėvų, savo ruožtu, turi pasekmių. Gyvenimas atsiribojus nuo tėvų skurdina emocijas, ugdo socialinį abejingumą, pasyvumą, nepasitikėjimą savimi. Institucinė erdvė sumažina įsitraukimo į visuomenę ir joje vykstančius procesus, taip pat formuoja inkapsuliacijos pasireiškimą. Globotinių gyvenimas organizuojamas apibrėžtomis ir vienodomis taisyklėmis, bendravimas su suaugusiaisiais vyrauja formalus, vaikų savarankiškumas tampa prislopintas, galima pastebėti dezadaptacijos pasireiškimų. Vaikai, gyvenantys įstaigoje ar institucijoje kažkuriuo metu dėl išsiskyrimo su tėvais patiria emocines būsenas, panašias į netekties išgyvenimo būsenas. Taip pat pastebimi ir neigiami padariniai vaikams: sunkumai pritampant visuomenėje ir elgiantis joje priimtais būdais, netinkamo elgesio apraiškos, socialinių ir buitinių įgūdžių stygius, mažesnė motyvacija veiklai, jie yra labiau socialiai pažeidžiami.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 16 – 18 metų paaugliai, besimokantys Šiaulių miesto bendrojo ugdymo mokyklose, kuriose yra teikiamos apgyvendinimo paslaugos. Vėliau tiriamieji skiriami į dvi grupes – gyvenančius ir negyvenančius mokyklos bendrabutyje. Imčiai sudaryti buvo naudojama netikimybinės atrankos (tiriamosios visumos narių ar elementų patekimo į imtį tikimybė nėra vienoda) būdas – patogioji (proginė) technika, kas reiškia, jog į imtį yra įtraukiama lengviausiai prieinama populiacijos dalis.

Iš viso tyrime dalyvavo 204 paaugliai, tačiau dėl nepilnai užpildytų klausimynų 8 tiriamųjų duomenys nebuvo traukiami į tolimesnę analizę. Analizuoti 196 tiriamieji, iš kurių 101 gyvena mokyklos bendrabutyje, o 95 – negyvena. Tiriamųjų, gyvenančių mokyklos bendrabutyje, grupėje apklausti 44 vaikinai ir 57 merginos, o kitoje grupėje, atitinkamai – 41 vaikinai ir 54 merginos.

2.2. Įvertinimo būdai

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – apklausa (žr. 1 priedą). Jos pirmoji dalis yra skirta įvertinti tiriamųjų emocinės būklės ypatumus. Tam naudotas *PANAS–X* (*Positive and Negative Affect Schedule – Expanded Form*) klausimynas, kurį 1999 m. sukūrė D. Watsonas ir L. A. Clark. Leidimas naudoti klausimyną buvo gautas iš vieno iš autorių Deivido Watsono (žr. 2 priedą), naudotis lietuvišku skalės variantu leidimą suteikė Aidas Perminas. Naudojantis minėta metodika A. Perminas tyrinėjo sąsajas tarp mokinių emocingumo ir kūrybiškumo (2011), tarp paauglių merginų emocingumo ir valgymo sutrikimų (2015). Taip pat daug dėmesio skyrė su stresu susijusiems tyrimams – atliko atsipalaidavimo treniruočių įtakos psichofiziologinėms reakcijoms lyginamąją analizę tarp skirtingo emocingumo asmenų (2012); tyrinėjo ryšius tarp paauglių mergaičių patiriamo streso, išgyvenamo neigiamo emocingumo ir nepasitenkinimo savo kūnu (2016).

PANAS–X klausimynas yra išplėsta klausimyno *PANAS* versija, kuris buvo sukurtas, siekiant įvertinti ir išmatuoti emocinių būsenų specifiškumą ir dominavimą. Autorių teigimu, ši skalė yra patogi naudoti ir ją užpildyti užtrunkama nedaug laiko (Watson, Clark, 1999). *PANAS* klausimynas leidžia įvertinti emocinės būsenos pozityvius ir negatyvius afektus, taip išskiriant emocinės savijautos specifiškumą į du skirtingus polių. Klausimynas sudarytas remiantis

hierarchiniu savęs į(si)vertinimo modeliu, kuriame dvi plačios bendrosios dimensijos (neigiamas ir teigiamas emociingumas) yra sudarytos iš kelių tarpusavyje susijusių, bet skirtingų emocijų apibūdinimų (Watson, Clark, 1992). Išplėstoji klausimyno versija *PANAS-X* yra sudaryta iš 60 žodžių ir frazių, kurie apibūdina emocines būsenas. Jas prašoma tiriamojo įvertinti penkiabalės sistemos principu (1 – šiek tiek ar visiškai ne; 2 – truputį; 3 – vidutiniškai; 4 – gana daug; 5 – labai daug), kurias jie išgyveno pastarųjų dviejų savaitių laikotarpyje. Be dviejų pagrindinių teigiamo emociingumo (kurį sudaro aktyvaus, budraus, dėmesingo, ryžtingo, entuziastingo, susijaudinusio, įkvėpto, susidomėjusio, išdidaus, stipraus apibūdinimai) ir neigiamo emociingumo (kurį sudaro bijančio, apsnūdusio, nervingo, abejojančio, dirglaus, priešiško, kalto, susigėdusio, prislėgto, kenčiančio būdvardžiai) klausimynu taip pat matuojamos dar 11 specifinių emociinių būsenų skalių:

- Baimė – apibendrintas įvertinimas šešių baimę nusakančių emocijų: bijančio, išgąsdinto, bauginančio, nervingo, įsitempusio, abejojančio. Didesnė reikšmė reiškia stipresnę tiriamojo baimės išgyvenimą.
- Priešiškumas – skaičiuojami priešiškumą matuojančių emocijų (neapkenčiančio, pasipiktinusio, pašaipaus, dirglaus, priešiško ir pikto) įvertinimai, kur didesnis skalės rodiklis reiškia didesnę tiriamojo priešiškų jausmų jautimą.
- Kaltė – sumuojamos šešių kaltę apibūdinančių emocijų (kalto, susigėdusio, smerktino, pikto ant savęs, pasišlykštėjusio savimi, nepatenkinto savimi) reikšmės.
- Liūdesys – matuojamas įvertinant niūrumo, prastos nuotaikos, nusiminimo, vienišumo, atsiskyrimo jausmus.
- Linksmumas – šią poskalę apima tokios emocinės būsenos: laimingas, džiaugsmingas, patenkintas, linksmas, susijaudinęs, entuziastingas, gyvybingas ir energingas. Jas susumavus gautas kuo aukštesnis rodiklis rodo tiriamojo linksmumo išgyvenimo intensyvumą.
- Pasitikėjimas – šią poskalę sudaro išdidumo, stiprumo, pasitikėjimo, įžūlumo, išdrįsimo ir bebaimiškumo jausmai.
- Dėmesingumas – skaičiuojamas sumuojant budrumo, dėmesingumo, susikaupimo, ryžtingumo būsenas.
- Drovumas – drovus, nedrąsus, suglumęs ir baikštus.
- Nuovargis – apima šias emocines būsenas: mieguistas, pavargęs, tingus, apsnūdęs.
- Ramybė – matuojama įvertinant jausmus ramus, atsipalaidavęs ir jauteisi jaukiai bei susumavus juos į bendrą rodiklį.
- Nuostaba – apima sužavėtą, nustebusią ir apstulbusią būseną.

Kuo aukštesnis gautas kiekvienos skalės įvertis, tuo stipriau tiriamasis išgyvena konkrečią emociją ir atvirkščiai. Skalių patikimumas tirtoje imtyje pasiskirstė intervale nuo Cronbacho $\alpha = 0,514$ iki Cronbacho $\alpha = 0,797$ (žr. 2 lentelę). Dėl nepakankamo patikimumo dėmesingumo, drovumo, ramybės ir nuostabos skalės skaičiuojant rezultatus nebus analizuojamos. Klausimyno autorių duomenimis, PANAS–X poskalių vidinis suderinamumas, taikant Cronbacho alfa, svyravo nuo 0,8 iki 0,9 (Watson, Clark, 1999).

2 lentelė. Klausimyno PANAS–X skalių patikimumas

Skalė	Cronbacho α	Teiginių skaičius poskalėje
Teigiamo emocingumo	0,741	10
Neigiamo emocingumo	0,797	10
Baimės	0,674	6
Priešiškumo	0,729	6
Kaltės	0,795	6
Liūdesio	0,759	5
Linksmumo	0,767	8
Pasitikėjimo	0,707	6
Dėmesingumo	0,586	4
Drovumo	0,530	4
Nuovargio	0,747	4
Ramybės	0,514	3
Nuostabos	0,541	3

Antrąją anketos dalį sudaro Rozenbergo savęs vertinimo skalės (*Rosenberg's Self – Esteem Scale*) lietuviškas variantas, skirtas matuoti tiriamųjų savivertę. Šio instrumento pagrindas – tiriamųjų savistata. Metodika yra laisvai prieinama internete, ją sudaro 10 teiginių, kuriuose atsispindi žmogaus savo kompetencijų pajautimas ir vertinimas, pastovumas kintančių situacijų kontekste bei įgalumas patenkinti savo poreikius (žr. 1 priedą). Norint naudoti Rozenbergo savęs vertinimo skalę, gauti leidimo nereikia, skalė yra laisvai prieinama internete (<https://socy.umd.edu/about-us/rosenberg-self-esteem-scale>). Kiekvienas teiginys vertinamas pasirenkant vieną iš keturių galimų atsakymo variantų nuo „Visiškai sutinku“ iki „Visiškai nesutinku“. Atsakymai koduojami skaičiais nuo 0 iki 3. Galutinis įvertinimas remiasi visų balų suma. Skelbiama, jog RSE skalė pasižymi dideliu validumu ir patikimumu (Cronbacho alfa paprastai svyruoja nuo 0,77 iki 0,88). Tirtoje imtyje nustatyta Cronbacho $\alpha = 0,837$. RSE skalė leis išskirti tris pagrindinius savivertės lygius: aukštą, vidutinę ir žemą savivertę. 1, 3, 4, 7 ir 10 klausimų rezultatai matuojami taip: visiškai sutinku

įvertinamas trimis balais, sutinku įvertinamas dviem balais, nesutinku – 1, visiškai nesutinku – 0, o 2, 5, 6, 8 bei 9 klausimai – atvirkščiai (VN – 3, N – 2, S – 1, VS – 0). Gautų rezultatų suma svyruoja nuo 0 iki 30. Savęs vertinimo rodiklis skaičiuojamas sudedant visus atsakymus. Žemesnis nei 15 balų skaičius nurodo galimai per mažą savivertę, 15 – 25 balai reiškia vidutinį savęs vertinimą, nuo 26 balų žymimas aukštas savęs vertinimas.

Sociodemografiniams požymiams fiksuoti sudaryti 6 klausimai apie tiriamųjų amžių, lytį, šeimos sudėtį, gyvenamosios vietos pobūdį ir trukmę.

2.3. Tyrimo eiga

Pirmiausia buvo atliktas pilotinis tyrimas (N=23). Pagrindinis tyrimas vykdytas 2019 metų balandžio mėnesį. Tyrimas atliktas keturiose Šiaulių miesto bendrojo ugdymo mokyklose, kuriose yra teikiamos apgyvendinimo paslaugos. Tariantis dėl galimybės atlikti tyrimą buvo kalbama tiesiogiai su mokyklos vadovais arba kitais administracijos atstovais rašant prašymą mokyklos vadovui. Laikantis etikos reikalavimų, susitikus su tiriamaisiais, jie buvo pakviečiami dalyvauti tyrime paliekant pasirinkimo laisvę. Tiems tiriamiesiems, kurie sutiko bendradarbiauti, trumpai buvo pristatomas tyrimo tikslas ir garantuojamas konfidencialumas. Tiriamieji buvo tirti nedidelėmis grupelėmis (dažniausiai klasėmis). Anketos pildymui laikas ribojamas nebuvo, dažniausiai respondentai užtrukdavo apie 10 – 15 minučių. Tiriamiesiems gražinus anketas buvo pranešama, kad jų pageidavimu jie bus supažindinami su gautais, apibendrintais tyrimo rezultatais. Taip pat apie tokią pat galimybę supažindinama ir mokyklos administracija.

2.4. Duomenų apdorojimas

Gautiems duomenims apdoroti naudojamos Microsoft Word, Microsoft Excel ir SPSS 17.0 programos. Duomenų statistinei analizei buvo taikyti įvairūs statistiniai metodai: skalių vidiniam suderinamumui apskaičiuoti – Cronbacho alfos koeficientas, normalumo pasiskirstymui apskaičiuoti Kolmogorovo – Smirnovo testas, skirtingas grupes tarpusavyje lyginantis neparametrinis kriterijus – Mann–Whitney U testas bei sąryšius nustatantis Pearsono koreliacijos koeficientas.

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Emocinių būsenų palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

Atlikus emocinių būsenų aprašomąją statistiką abiejose grupėse (žr. 3 lentelę), matyti, jog tarp grupių vyrauja neypatingai ryškūs skirtumai.

3 lentelė. Emocinių būsenų aprašomosios statistikos palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

Grupė	Emocinės būsenos	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	Mediana	Moda	Mažiausia reikšmė	Didžiausia reikšmė
Gyvenantys šeimoje	Neigiamas emocijų	22,937	0,740	22,000	22,000	11,000	48,000
	Teigiamas emocijų	29,432	0,653	29,000	29,000	17,000	45,000
	Baimė	14,242	0,424	14,000	15,000	6,000	26,000
	Priešiškumas	12,558	0,476	12,000	11,000	6,000	26,000
	Kaltė	12,905	0,527	12,000	8,000	6,000	28,000
	Liūdesys	11,979	0,481	12,000	12,000	5,000	25,000
	Linksmumas	25,442	0,538	26,000	24,000	12,000	38,000
	Pasitikėjimas	15,884	0,495	15,000	15,000	6,000	26,000
	Nuovargis	12,095	0,389	12,000	13,000	5,000	20,000
Gyvenantys mokyklos bendrabutyje	Neigiamas emocijų	20,743	0,591	19,000	17,000	11,000	39,000
	Teigiamas emocijų	29,762	0,641	30,000	30,000	15,000	43,000
	Baimė	12,465	0,374	12,000	12,000	6,000	23,000
	Priešiškumas	12,277	0,378	11,000	10,000	6,000	25,000
	Kaltė	11,426	0,436	10,000	8,000	6,000	25,000
	Liūdesys	10,772	0,363	10,000	12,000	5,000	20,000
	Linksmumas	25,297	0,573	25,000	26,000	11,000	40,000
	Pasitikėjimas	17,030	0,414	17,000	18,000	7,000	29,000
	Nuovargis	11,584	0,386	11,000	10,000	4,000	20,000

Žiūrint į abiejose grupėse pasiskirsčiusius emocinių būsenų vidurkius, gyvenančių šeimoje paauglių grupėje pastebimi didesni įverčiai neigiamo emocijų, o gyvenančiųjų mokyklos bendrabutyje – teigiamo emocijų. Analizuojant teigiamų ir neigiamų emocijų

poskales, matyti, kad paauglių, gyvenančių šeimoje, grupėje vidurkiai yra didesni, išskyrus pasitikėjimo emocinę būseną. Analizuojant skalių teorines viduriniąsias reikšmes, pastebėta, kad emocinių būsenų vidurkiai yra mažesni, išskyrus linksmumo abiejose grupėse ir nuovargio gyvenančiųjų šeimoje grupėje būsenas. Tuo remiantis, galima teigti, jog abiejų grupių tiriamieji yra labiau linkę išgyventi linksmumo emociją negu kitas.

Apžvelgiant standartinio nuokrypio reikšmes, matyti, kad jos pasiskirsčiusios intervale nuo 0,363 iki 0,740, kas rodo, jog reikšmės nėra stipriai išsibarsčiusios, o labiausiai telkiasi apie vidurkį. Didžiausias standartinis nuokrypis (0,740) pastebėtas paauglių, gyvenančių šeimoje, grupės neigiamo emocingumo įverčiuose. Galima sakyti, jog ši būseną, apimanti bijojimo, įtampos, priešiško, kaltės ir gėdos jausmus, turi daugiausiai išskirčių, lyginant su kitomis būsenomis.

Mažiausią medianą turi paauglių, gyvenančių mokyklos bendrabutyje, grupėje kaltės emocinė būseną, kas reiškia, jog toje tiriamųjų dalyje, kuriai kaltės būseną pasireiškia silpniau, nėra didesnio įverčio už 10 (teorinė vidurinioji reikšmė lygi 18). Mažiausia dažniausiai pasikartojanti reikšmė randama taip pat kaltės emocinėje būsenoje abiejose tiriamųjų grupėse.

Lyginant emocinių būsenų mažiausias ir didžiausias reikšmes, matyti, jog minimaliausios reikšmės rastos liūdesio būsenoje (5) abiejose grupės ir nuovargio būsenoje (4) paauglių, gyvenančių mokyklos bendrabutyje, grupėje. Šiuos reikšmes atitinka mažiausias galimas reikšmes. Maksimaliausios reikšmės atitinka didžiausią galimą reikšmę ir yra aptinkamos abiejų grupių nuovargio būsenoje (20), liūdesio (25) – gyvenančių šeimoje ir linksmumo (40) – gyvenančių bendrabutyje paauglių grupėse.

Plačiau analizuojant emocinių būsenų pasiskirstymą abiejose grupėse, buvo atliktas įverčių vidurkių paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse palyginimas. Pirmiausia buvo atsižvelgta į duomenų normalumo pasiskirstymą abiejose grupėse. Atlikus Kolmogorovo – Smirnov testą, gauta, jog daugelis emocinių būsenų įverčių normalumo p reikšmės yra mažesnės už statistinei analizei pasirinktą 0,05 statistinio reikšmingumo ribą, kuri reiškia tikimybę, kad tokie rezultatai gauti atsitiktinai (žr. 4 lentelę). Vadinas, yra statistiškai reikšmingas pagrindas atmesti hipotezę, jog emocinių būsenų faktoriai yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį.

4 lentelė. Duomenų normalumo pasiskirstymą abiejose grupėse

Kolmogorovo – Smirnov testas		
Grupė	Emocinės būsenos	p reikšmė
Gyvenantys šeimoje	Neigiamas emocingumas	0,007
	Teigiamas emocingumas	0,033
	Baimė	0,085
	Priešiškus	0,003
	Kaltė	0,001

	Liūdesys	0,200
	Linksmumas	0,200
	Pasitikėjimas	0,023
	Nuovargis	0,056
Gyvenantys mokyklos bendrabutyje	Neigiamas emociingumas	0,000
	Teigiamas emociingumas	0,153
	Baimė	0,000
	Priešiškumas	0,000
	Kaltė	0,000
	Liūdesys	0,001
	Linksmumas	0,025
	Pasitikėjimas	0,013
	Nuovargis	0,001

Ieškant emociinių būsenų vidurkinių rangų skirtumų taikytas Mann–Whitney U kriterijus nepriklausomoms imtims.

Lyginant paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, emocines būsenas, nustatyta, kad jį statistiškai reikšmingai skiriasi neigiamo emociingumo, baimės ir kaltės būsenos (žr. 5 lentelę). Jos stipriau išreikštos paauglių, gyvenančių šeimoje, grupėje. Ryškiausias skirtumas rastas tarp baimės būsenos vidurkinių rangų (111,66 ir 86,12). Tarp kitų emociinių būsenų skirtumai pastebimi, tačiau jie statistiškai nereikšmingi. Panašiausi vidurkiniai rangai abiejose grupėse matomi priešiško ir linksmumo emocinėse būsenose.

5 lentelė. Emociinių būsenų palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

Emocinės būsenos	Paaugliai, gyvenantys šeimoje (N=95)	Paaugliai, gyvenantys mokyklos bendrabutyje (N=101)	U reikšmė	p reikšmė
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas		
Neigiamas emociingumas	108,16	89,42	3880,000	0,021
Teigiamas emociingumas	95,83	101,01	4543,500	0,521
Baimė	111,66	86,12	3547,000	0,002
Priešiškumas	98,96	98,07	4754,000	0,912
Kaltė	107,01	90,50	3989,500	0,041
Liūdesys	105,57	91,85	4125,500	0,089
Linksmumas	99,62	97,45	4691,500	0,789
Pasitikėjimas	91,41	105,17	4123,500	0,089
Nuovargis	102,32	94,91	4434,500	0,359

3.2. Savęs vertinimo palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

Analizuojant savęs vertinimo rezultatus tarp grupių, matyti, kad įverčių vidurkis didesnis paauglių, gyvenančių mokyklos bendrabutyje, negu gyvenančių šeimoje (žr. 6 lentelę). Standartinis nuokrypis rodo, kad savęs vertinimo reikšmės nėra stipriai išsibarsčiusios. Gyvenančiųjų mokyklos bendrabutyje paauglių grupėje matoma gana didelė (21) dažniausiai pasikartojanti reikšmė. Kitoje grupėje moda sutampa su teorine viduriniąją reikšme ir yra ženkliai mažesnė (15). Didžiausia savęs vertinimo reikšmė pasitaikė paauglių, gyvenančių šeimoje, grupėje (30) ir sutampa su didžiausia galima reikšme.

6 lentelė. Savęs vertinimo aprašomosios statistikos palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

Grupės	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	Mediana	Moda	Mažiausia reikšmė	Didžiausia reikšmė
Gyvenantys šeimoje	17,221	0,551	17,000	15,000	5,000	30,000
Gyvenantys mokyklos bendrabutyje	18,277	0,460	19,000	21,000	7,000	27,000

Savęs vertinimo lyginimui tarp grupių, taip pat naudotas Mann–Whitney U kriterijus nepriklausomoms imtims, kadangi atlikus Kolmogorovo – Smirnovo testą, gauta, jog savęs vertinimo įverčių normalumo p reikšmės gyvenančių šeimoje grupėje siekia 0,001, o gyvenančių mokyklos bendrabutyje – 0,200. Gauti rezultatai parodė, kad statistiškai reikšmingų skirtumų tarp abiejų grupių savęs vertinimo nėra (žr. 7 lentelę). Vadinas, abiejose grupėse savęs vertinimas buvo išreikštas panašiai.

7 lentelė. Savęs vertinimo palyginimas paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse

	Paaugliai, gyvenantys šeimoje (N=95)	Paaugliai, gyvenantys mokyklos bendrabutyje (N=101)	U reikšmė	p reikšmė
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas		
Savęs vertinimas	90,63	105,90	4050,000	0,059

3.3. Emocinių būsenų ir savęs vertinimo palyginimas pagal sociodemografines charakteristikas

Atliekant emocinių būsenų ir savęs vertinimo palyginimą pagal sociodemografinius bruožus, pirmiausia ieškota skirtumų tarp skirtingos lyties grupių. Statistiškai reikšmingų skirtumų rasta tarp teigiamo emocingumo, baimės, priešiško, pasitikėjimo, nuovargio emocinių būsenų ir savęs vertinimo (žr. 8 lentelę). Bendrąjį teigiamą emocingumą labiau išgyvena vaikinai negu merginos (vidurkinių rangų skirtumas 111,3 ir 88,7). Baimę ir nuovargį jausti labiau linkusios merginos, negu vaikinai. Gana ryškūs skirtumai pastebėti tarp pasitikėjimo ir priešiško emocinių būsenų – jas stipriau išgyvena vaikinų grupė. Lyginant savęs vertinimą tarp lyčių, gauta, jog vaikinai (vidurkinis rangas 116,21) save vertina geriau negu merginos (vidurkinis rangas 84,94).

8 lentelė. Savęs vertinimo ir emocinių būsenų palyginimas pagal lytį

	Vaikinai (N=85)	Merginos (N=111)	U reikšmė	p reikšmė
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas		
Neigiamas emocingumas	99,08	98,06	4668,500	0,901
Teigiamas emocingumas	111,30	88,70	3629,500	0,006
Baimė	88,12	106,45	3835,000	0,024
Priešiškus	112,92	87,46	3492,000	0,002
Kaltė	101,81	95,96	4436,000	0,473
Liūdesys	94,44	101,61	4372,500	0,379
Linksmumas	106,65	92,26	4024,500	0,078
Pasitikėjimas	125,29	77,98	2440,000	0,000
Nuovargis	87,37	107,02	3771,500	0,016
Savęs vertinimas	116,21	84,94	3212,500	0,000

Lyginant paauglių emocines būsenas ir savęs vertinimą pagal šeimos sudėtį, gauti penki statistiškai reikšmingi skirtumai tarp neigiamo emocingumo, baimės emocinės būsenos, priešiško bei kaltės būsenų ir savęs vertinimo (žr. 9 lentelę). Neigiamą emocingumą stipriau išgyvena paaugliai iš nepilnų šeimų – gyvenantys su vienu iš tėvų, globėju, rūpintoju (vidurkinis rangas 113,41) negu gyvenantys pilnoje šeimoje (vidurkinis rangas 89,46). Į baimės, kaltės ir priešiško emocines būsenas labiau yra linkę nepilnose šeimose gyvenantys paaugliai, negu pilnose. Aukštesnis savęs vertinimas pastebėtas pilnose šeimose gyvenančių paauglių tarpe.

9 lentelė. Savęs vertinimo ir emocinių būsenų palyginimas pagal šeimos sudėtį

	Pilna šeima (N=122)	Nepilna šeima (N=74)	U reikšmė	p reikšmė
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas		
Neigiamas emociingumas	89,46	113,41	3411,000	0,004
Teigiamas emociingumas	100,90	94,55	4221,500	0,447
Baimė	91,41	110,18	3649,500	0,024
Priešiškumas	90,84	111,12	3580,000	0,015
Kaltė	91,12	110,66	3614,000	0,019
Liūdesys	93,50	106,75	3903,500	0,112
Linksmumas	98,91	97,82	4463,500	0,895
Pasitikėjimas	95,25	103,86	4117,000	0,301
Nuovargis	92,40	108,56	3769,500	0,052
Savęs vertinimas	106,64	85,09	3521,500	0,010

Lyginant savęs vertinimo ir emocinių būsenų rezultatų skirtumus pagal tiriamųjų amžių, atliktas Kruskal – Wallis testas (žr. 10 lentelę). Gauti rezultatai parodė, kad skirtumų, lyginant vidurkinius rangus tarp skirtingo amžiaus paauglių, rasti nepavyko. Žvelgiant į vidurkinių rangų pasiskirstymą, matyti, jog 18 metų paauglių amžiaus grupėje visos emocinės būsenos, tiek teigiamos, tiek neigiamos, išreikštos stipriausiai, o savęs vertinimas, atvirkščiai – žemiausias, lyginant su 16 ir 17 metų paauglių saviverte. Tačiau šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, kadangi $p > 0,05$.

10 lentelė. Savęs vertinimo ir emocinių būsenų palyginimas pagal amžių

	Amžius			Chi kvadrato reikšmė	p reikšmė
	16 metų (N=75)	17 metų (N=72)	18 metų (N=49)		
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas		
Neigiamas emociingumas	97,62	97,01	102,03	0,258	0,879
Teigiamas emociingumas	98,97	95,91	101,59	0,302	0,860
Baimė	97,07	94,56	106,49	1,378	0,502
Priešiškumas	94,86	96,34	107,24	1,590	0,452
Kaltė	92,51	100,66	104,49	1,495	0,473
Liūdesys	96,71	96,01	104,90	0,842	0,656
Linksmumas	99,81	94,37	102,57	0,677	0,713
Pasitikėjimas	93,72	100,09	103,48	0,972	0,615
Nuovargis	103,06	88,01	106,93	4,055	0,132
Savęs vertinimas	103,86	97,64	91,56	1,426	0,490

Apibendrinant galima teigti, kad vaikinai yra labiau linkę į teigiamą emocingumą, pasitikėjimo bei priešiško emocines būsenas ir aukštesnį savęs vertinimą. Baimės ir nuovargio emocines būsenas jausti labiau linkusios merginos negu vaikinių grupė. Neigiamą emocingumą ir baimės, kaltės, priešiško emocines būsenas labiau jaučia paaugliai, gyvenantys nepilnose šeimose negu gyvenantieji pilnose. Pilnose šeimose gyvenantys paaugliai save vertina geriau. Lyginant paauglių savęs vertinimo ir emocinių būsenų skirtumus skirtingo amžiaus grupėse, statistiškai reikšmingi skirtumai nenustatyti.

3.4. Šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių emocinių būsenų sąsajos su savęs vertinimo ypatumais

Paauglių, gyvenančių šeimoje, imties (N = 95) emocinių būsenų ir savęs vertinimo sąsajoms apskaičiuoti naudota Pearsono tiesinė koreliacija. Gauti koreliacijos koeficientai parodo ryšio stiprumą, kuris gali svyruoti nuo 0 iki 1. Laikoma, kad jei koreliacijos koeficientas svyruoja nuo 0,0 iki $\pm 0,3$ – tuomet kintamuosius sieja labai silpnas ryšys, nuo $\pm 0,3$ iki $\pm 0,5$ – silpnas ryšys, nuo $\pm 0,5$ iki $\pm 0,7$ vidutinio stiprumo ryšys, nuo $\pm 0,7$ iki $\pm 0,9$ – stiprus ryšys ir atitinkamai, $\pm 0,9$ – ± 1 – labai stiprus neigiamas arba teigiamas tarpusavio ryšys.

Iš 11 lentelės matyti, jog daugelis nustatytų sąsajų yra statistiškai reikšmingos ($p < 0,05$).

11 lentelė. Savęs vertinimo ir emocinių būsenų sąsajos gyvenančių šeimoje paauglių grupėje

	Emocinės būsenos								
	<i>Neigiamas emocingumas</i>	<i>Teigiamas emocingumas</i>	<i>Baimė</i>	<i>Priešiškas</i>	<i>Kaltė</i>	<i>Liūdesys</i>	<i>Linksmumas</i>	<i>Pasitikėjimas</i>	<i>Nuovargis</i>
Savęs vertinimas	-0,408**	0,513**	-0,516**	-0,034	-0,561**	-0,579**	0,486**	0,517**	-0,369**

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Silpnai tarpusavyje koreliuoja neigiamas emocingumas su savęs vertinimu ($r = -0,408$), kas reiškia, jog didėjant neigiamam emocingumui savęs vertinimas mažėja arba atvirkščiai. Kiek stipresnė ($r = 0,513$) sąsaja pastebima tarp teigiamo emocingumo ir savęs vertinimo, kas jog didėjant teigiamam emocingumui, didėja ir savęs vertinimas arba atvirkščiai. Su savęs vertinimu taip

pat siejasi baimės, kaltės, liūdesio ir nuovargio emocinės būsenos, tarp kurių vyrauja neigiamos ir vidutinio stiprumo sąsajos, nes jų koeficientai svyruoja nuo -0,369 iki -0,579. Teigiama koreliacija pastebėta tarp savęs vertinimo ir pasitikėjimo bei linksmumo emocinių būsenų, kas reiškia, kad tiek linksmumui, tiek pasitikėjimui didėjant, atitinkamai didėja ir savęs vertinimas ar atvirkščiai.

Pateiktoje 12 lentelėje pateikti emocinių būsenų ir savęs vertinimo koreliacijos koeficientai paauglių, gyvenančių mokyklos bendrabutyje, grupėje (N = 101). Joje atsispindi gana panašios koreliacijos kaip ir šeimoje gyvenančių paauglių grupėje – neigiamai su savęs vertinimu koreliuoja neigiamo emocingumo, baimės, kaltės, liūdesio bei nuovargio emocinės būsenos, o teigiamai – teigiamas emocingumas, linksmumas ir pasitikėjimas. Šioje grupėje tarp savęs vertinimo nustatyta koreliacija ir tarp priešiško būsenos ($r = -0,465$), ko gyvenančių šeimoje paauglių grupėje nepastebėta. Stipriausia koreliacija matoma tarp savęs vertinimo ir kaltės emocinės būsenos ($r = -0,659$) – savęs vertinimui didėjant, kaltė mažėja ir atvirkščiai.

Lyginant abiejų grupių savęs vertinimo ir emocinių būsenų sąsajas, matyti, jog abiejose grupėse su savęs vertinimu neigiamai siejasi neigiamo emocingumo, baimės, kaltės, liūdesio bei nuovargio emocinės būsenos. Taip pat abiejose grupėse nustatytos teigiamos sąsajos tarp savęs vertinimo ir teigiamo emocingumo, linksmumo, pasitikėjimo.

12 lentelė. Savęs vertinimo ir emocinių būsenų ir sąsajos gyvenančių mokyklos bendrabutyje paauglių grupėje

	Emocinės būsenos								
	<i>Neigiamas emocingumas</i>	<i>Teigiamas emocingumas</i>	<i>Baimė</i>	<i>Priesiškas</i>	<i>Kaltė</i>	<i>Liūdesys</i>	<i>Linksmumas</i>	<i>Pasitikėjimas</i>	<i>Nuovargis</i>
Savęs vertinimas	-0,527**	0,371**	-0,576**	-0,465**	-0,659**	-0,480**	0,357**	0,287**	-0,510**

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Analizuojant paauglių gyvenimo mokyklos bendrabutyje trukmę, gauta, kad laikas pasiskirstė intervale nuo 6 mėnesių iki 10,5 metų, o vidurkis siekia nepilnai 4 metus (45,36 mėnesio). Aukštas standartinis nuokrypis (32,6 mėnesio) rodo, kas gyvenimo bendrabutyje trukmė stipriai išsibarsčiusi. Trumpiausiai gyvenančio mokyklos bendrabutyje reikšmė lygi 6 mėnesiams, o ilgiausiai – 10,6 metų (127 mėnesius). Atlikus emocinių Lyginant abiejų grupių savęs vertinimo ir

emocinių būsenų sąsajas, matyti, jog abiejose grupėse su savęs vertinimu neigiamai siejasi neigiamo emociingumo, baimės, kaltės, liūdesio bei nuovargio emocinės būsenos emocinės būsenos. Taip pat abiejose grupėse nustatytos teigiamos sąsajos tarp savęs vertinimo ir teigiamo emociingumo, linksmumo, pasitikėjimo.

Ieškant emocinių būsenų ir savęs vertinimo sąsajų su laiku gyvenant mokyklos bendrabutyje (N = 101), gautos dvi statistiškai reikšmingos sąsajos (žr. 13 lentelę). Gyvenimo mokyklos bendrabutyje trukmė neigiamai koreliuoja su nuovargiu, kas reiškia, kad didėjant gyvenimo bendrabutyje trukmei, jaučiamas nuovargis mažėja ir atvirkščiai. Taip pat gyvenimo mokyklos bendrabutyje laikas silpnai siejasi su savęs vertinimu – gyvenimo bendrabutyje laikui didėjant, didėja ir savęs vertinimas arba atvirkščiai.

13 lentelė. Emocinių būsenų ir savęs vertinimo sąsajos su laiku gyvenant mokyklos bendrabutyje

	<i>Neigiamas emociingumas</i>	<i>Teigiamas emociingumas</i>	<i>Baimė</i>	<i>Priešiškumas</i>	<i>Kaltė</i>	<i>Liūdesys</i>	<i>Linksmumas</i>	<i>Pasitikėjimas</i>	<i>Nuovargis</i>	<i>Savęs vertinimas</i>
Laikas gyvenant mokyklos bendrabutyje	-0,129	0,076	-0,148	-0,192	-0,175	-0,061	0,103	0,134	-0,276**	0,224*

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiame tyrime siekta įvertinti ir palyginti paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje emocinių būsenų ir savęs vertinimo ypatumus. Tyrimo metu gauti rezultatai patvirtino kai kurias teorinėje dalyje aptartas prielaidas. Nustatyta, kad teigiamos emocinės būsenos reikšmingai siejasi su savęs vertinimu. Panašius rezultatus gavo Leary ir MacDonald (2003), kurie analizuojant sociometrijos teoriją, pateikė, jog savęs vertinimas žymiai siejasi su šešiomis sritimis: emocijomis, tarpasmeniniu elgesiu, santykiais, asmenybe, netinkamu elgesiu, psichiniais sutikimais bei savigarpa.

Moksnes, Espnes (2012) atliktame tyrime, kurio metu buvo tiriami galimi lyčių ir amžiaus skirtumai bei sąsajos, susiję su emocinėmis būsenomis ir savęs vertinimu, rastos teigiamos sąsajos tarp paauglių savivertės ir emocinės sveikatos ir gerovės.

Palujanskienė (2003) tyrinėjant jaunų, sportuojančių žmonių savijautos ir savęs vertinimo ryšį gavo rezultatus, patvirtinančius, jog save vertinant geriau, atitinkamai gerėja ir savijauta. Leary, Tambor, Terdal ir Downs (1995) atliko eilę tyrimų, analizuojančių, kaip savęs vertinimo sistema įspėja individą apie socialinės atskirties galimybę. Viena iš tyrimų paaikėjo, jog tyrimo dalyvių vertinimai apie tai, kaip jie jautėsi realioje socialinėje situacijoje, stipriai siejosi su jų saviverte.

Analizuojant savęs vertinimo ypatumus taip pat buvo atsižvelgta į sociodemografines charakteristikas. Nustatyti statistiškai reikšmingi savęs vertinimo skirtumai tiriamuosius lyginant pagal lytį. 16 – 18 metų amžiaus paaugliai vaikinai save vertina geriau lyginant su merginomis. Palujanskienė (2003) gavo panašius rezultatus, kurios atliktame tyrime taip pat paaikėjo, kad mokinių, kurių amžiaus vidurkis siekia 19 metų, savęs vertinimas priklauso nuo lyties – vaikinai kur kas geriau save vertina nei merginos.

Panašūs rezultatai buvo gauti ir Moksnes, Moljord, Espnes, Byrne (2010) atliktame tyrime, kuriame autoriai ištyrė lyčių skirtumus streso, savivertės ir depresijos srityse. Gauti rezultatai parodė ryškius berniukų geresnio savęs vertinimo rodiklius lyginant su mergaitėmis. Norvegijoje atlikto tyrimo metu, kurio tikslas iširti paauglių lyties skirtumus, atsižvelgiant į psichinę sveikatą ir savivertės lygį, paaikėjo, kad 15 – 21 metų paauglių grupėje, vaikinų savęs vertinimas buvo žymiai aukštesnis negu merginų (Moksnes, Reidunsdatter, 2019).

Bolognini, Plancherel, Bettschart, Halfon (1996) tyrinėjant paauglių savęs vertinimo ir psichinės sveikatos raidą ir lyčių skirtumus, išsiaiškino, jog merginos paprastai vertina prasčiau nei

berniukai. Taip pat nustatyta, jog paauglių merginų savęs vertinimas daro didesnę įtaką depresyvos nuotaikos pasireiškimui nei vaikinams.

Raymore, Godbey, Crawford (2018) tiriant savivertės, lyties ir socialinės bei ekonominės padėties ryšius su paauglių laisvalaikio suvaržymo suvokimu, taip pat gavo rezultatus, patvirtinančius, kad paauglės merginos pasižymi žymiai žemesnę savivertę lyginant su jų bendraamžiais vaikinais. Panašius rezultatus gavo savo darbe ir Moksnes, Epsnes (2013), kuriame buvo tiriami paauglių lyčių skirtumai, susiję su pasitenkinimu gyvenimu ir savęs vertinimu. Tyrimo metu buvo nustatytas ryšys tarp savigarbos ir pasitenkinimo gyvenimu. Rezultatai parodė, kad vaikinių tiek savęs vertinimo, tiek pasitenkinimo gyvenimu įverčiai buvo kur kas aukštesni nei mergaičių.

Taip pat tyrimo metu nustatyta, jog vaikinai labiau negu merginos yra linkę išgyventi teigiamą emociingumą. Panašius rezultatus gavo Hamama, Hamama – Raz (2019), tyrinėjusios gyvenimo prasmės, savikontrolės, teigiamo ir neigiamo emociingumo skirtumus atsižvelgiant į paauglių lytį. Autorių gauti rezultatai parodė, jog teigiamo emociingumo išgyvenimas merginų tarpe nebuvo didesnis, nors jų gyvenimo prasmė ir buvo stipriau išreikšta negu vaikinių. López – Larrosa, Sánchez – Souto, Ha, Cummings savo tyrime (2019) analizavo paauglių padidėjusį emocinį nesaugumą dėl santykių šeimoje tiriant paauglius, gyvenančius šeimoje ir globos namuose. Gauti rezultatai parodė, kad merginos išgyveno mažiau pozityvumo ir daugiau neigiamų emocijų nei vaikinai.

Lyginant paauglių savęs vertinimo ir emociinių būsenų pasireiškimo skirtumus, atsižvelginat į skirtingą amžių, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta. Malinauskienė ir Žukauskienė (2004) analizuojant 16 – 18 metų paauglių savivertės, depresijos simptomų, tėvų auklėjimo stiliaus ir šeimos socialinio – ekonominio statuso ryšius, nustatė, jog merginos turi menkesnį savęs vertinimą, taip pat išsiaiškinta, kad tai su amžiumi nesikeičia.

Lyginant paauglių, gyvenančių pilnose ir nepilnose šeimose, savęs vertinimo skirtumus, gauti rezultatai parodė, kad su abiejais tėvais gyvenančių paauglių savęs vertinimas yra reikšmingai aukštesnis. Tilindienė (2006) tyrė paauglių iš pilnų ir nepilnų šeimų santykį su savimi aplinka. Paaiškėjo, kad paauglių, gyvenusių su abiem biologiniais tėvais, savęs vertinimas ir savigarba yra ženkliai aukštesni negu jų bendraamžių, kurie gyveno tik su motina arba tėvu. Ümmer (2015) atliko tyrimą, kurio tikslas – ištirti studentų savivertę atsižvelgiant į jų pagrindinių psichologinių poreikių tenkinimą ir kai kuriuos jų skirtumus. Išnagrinėjus gautus duomenis nustatyta,

kad studentų savarankiškumo ir giminiškumo poreikių tenkinimas reikšmingai prognozavo jų aukštą savęs vertinimą.

Kalbant apie emocinių būsenų skirtumus tarp paauglių, gyvenančių su abiem ir vienu iš tėvų, atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad nepilnose šeimose gyvenantys patiria daugiau neigiamų emocinių būsenų – baimės, kaltės ir priešiško, taip pat bendrą neigiamą emocingumą. Kajokienės ir Žukauskienės (2007) atliktame tyrime paaiškėjo, kad vaikams iš nepilnų šeimų būdingesni emociniai ir elgesio sunkumai.

Rasti reikšmingi savivertės ir emocinių išgyvenimų skirtumai atsižvelgiant į paauglių šeimos sudėtį, kas neatsiskleidė tyrinėjant gyvenančius mokyklos bendrabutyje ir šeimoje paauglius. Galima teigti, kad paauglių savęs vertinimui ir emocinei savijautai įtakos turi gyvenimas su abiejais tėvais, bet ne kartu praleidžiamo laiko trukmė.

Tyrimo metu nustatytos reikšmingos neigiamos sąsajos tarp savęs vertinimo ir neigiamo emocingumo, baimės, liūdesio ir nuovargio emocinių būsenų išgyvenimo. Ciarrochi, Heaven, Davies (2007) atlikę paauglių savivertės ir vilties įtakos akademiniam pasiekimams ir emocinei savijautai tyrimą, nustatė, jog žema savivertė prognozuoja liūdesio padidėjimą.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad svarbu atkreipti dėmesį į merginų ir paauglių, gyvenančių nepilnoje šeimoje, savivertės stiprinimo poreikį. Nustatytos sąsajos tarp paauglių savęs vertinimo ir teigiamo emocingumo gali būti naudingos užtikrinant paauglių visapusišką psichologinę gerovę.

4.1. Tyrimo ribotumai ir tolimesnių tyrimų gairės

Aptariant tyrimo rezultatus, vertinga apžvelgti ir tyrimo ribotumus. Pirmiausia, dauguma atliktų tyrimų yra atlikti globos namuose arba atotolio šeimose gyvenančių paauglių imtyse, tad lyginti gautus rezultatus su anksčiau atliktais tyrimais gana sudėtinga, kadangi priežastis ir laiko trukmė dėl išsiskyrimo su tėvais turi savo specifiškumo ir kitaip įtakoja gaunamus rezultatus.

Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus rezultatus, galima kelti prielaidą, jog būdami laisvi nuo naminių, buitinių rūpesčių bei kasdieninių namų aplinkoje turimų atsakomybių, mokyklos bendrabutyje gyvenantys paaugliai išgyvena daugiau teigiamų emocijų, negu jų bendraamžiai, gyvenantys šeimoje. Taip pat galima kelti prielaidą, jog mokyklos bendrabutyje gyvenantys paaugliai, daugiau laiko praleidžia su savo bendraamžiais, su kuriais palaikomi santykiai teigiamai įtakoja paauglių emocinę savijautą. Kalbant apie paauglių santykius su tėvais, būtų vertinga plačiau

patyrinėti santykių kokybę. Šiuo tyrimu labiau atsižvelgta į kartu praleisto laiko trukmę, tačiau nenagrinėtas gaunamo palaikymo iš tėvų aspektas.

Dėl paauglių santykių su bendraamžiais padidėjusios svarbos jų savęs vertinimo formavimuisi, į tyrimą būtų galima įtraukti ir tokius kintamuosius, kaip paauglių santykių su bendraamžiais kokybė, šeimos socialinis ir ekonominis kontekstas. Taip pat būtų įdomu atlikti lyginamąją analizę vaikų grupių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, jaunesniame amžiuje ir palyginti atsiskyrimo nuo tėvų įtaką jų emocinėms būsenoms ir savęs vertinimui.

Apie sunkumus matuojant savęs vertinimą ir emocines būsenas savo darbe užsimena ir Nelis, Bukowski (2019), teigdami, jog žmonės skiriasi savo vidutiniu emocingumo lygiu ir savęs vertinimu, taip pat tuo, kiek jų emociniai išgyvenimai ir savivertė svyruoja kiekvieną akimirką. Galima teigti, kad sudėtinga įvertinti paaugliui svarbių įvykių ar kitokių kintamųjų įtaką savęs vertinimui ir emocingumo svyravimui. Norint gauti visapusiškesnį kintamųjų skirtumų ir sąsajų vaizdą, vertėtų atlikti tęstinį tyrimą.

IŠVADOS

1. Palyginus emocinių būsenų skirtumus paauglių, gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje, grupėse, nustatyta, paaugliai, gyvenantys šeimoje labiau yra linkę išgyventi neigiamo emocingumo ($p = 0,021$), baimės ($p = 0,002$) ir kaltės ($p = 0,041$) emocines būsenas.
2. Palyginus gyvenančių šeimoje ir mokyklos bendrabutyje paauglių savęs vertinimo ypatumus statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.
3. Palyginus emocinių būsenų ir savęs vertinimo skirtumus pagal sociodemografinius bruožus, nustatyta, kad:
 - Vaikinai labiau negu merginos yra linkę išgyventi teigiamą emocingumą ($p = 0,006$).
 - Merginos labiau negu vaikinai yra linkusios jausti baimės ($p = 0,024$) ir nuovargio ($p = 0,016$) emocines būsenas.
 - Vaikinai stipriau negu merginos išgyvena priešiško ($p = 0,002$) ir pasitikėjimo ($p = 0,000$) emocines būsenas.
 - Vaikinai save vertina geriau ($p = 0,000$) negu merginos.
 - Paaugliai, gyvenantys nepilnose šeimose stipriau išgyvena neigiamą emocingumą ($p = 0,004$) negu paaugliai, gyvenantys pilnose šeimose.
 - Nepilnose šeimose gyvenantys paaugliai labiau yra linkę išgyventi baimės ($p = 0,024$), priešiško ($p = 0,015$) ir kaltės ($p = 0,019$) emocines būsenas negu paaugliai, gyvenantys pilnose šeimose.
 - Pilnose šeimose gyvenantys paaugliai save vertina geriau ($p = 0,010$) negu nepilnose šeimose gyvenantys paaugliai.
 - Paauglių savęs vertinimas ir emocinių būsenų išreikštumas su amžiumi nekinta.
4. Palyginus šeimoje ir mokyklos bendrabutyje gyvenančių paauglių emocinių būsenų ir savęs vertinimo sąsajas, nustatyta, kad:
 - Abiejose grupėse žemas savęs vertinimas yra susijęs su neigiamo emocingumo, baimės, kaltės, liūdesio ir nuovargio emocinių būsenų išgyvenimu.
 - Abiejose grupėse aukštas savęs vertinimas siejasi su teigiamo emocingumo, linksmumo ir pasitikėjimo emocinių būsenų išgyvenimu.

LITERATŪRA

1. Aparajita, C., Susmita, H. (2018). Identifying Suicidal Risk in College Going Students: A Comparative Study Among Students Staying at Hostels and with Family. *Journal of Psychosocial Research*, 13(2), 341 – 348.
2. Bacigalupe, G., Cámara, M. (2011). Transnational Families and Social Technologies: Reassessing Immigration Psychology. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(9), 1425 – 1438. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2012.698211>
3. Bajaj, B., Robins, R. W., Pande, N. (2016). Mediating Role of Self – Esteem on the Relationship between Mindfulness, Anxiety, and Depression. *Personality and Individual Differences*, 96, 127 – 131. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.02.085>
4. Bagdonas, A., Bliumas, R. (2019). *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
5. Baumeister, R. F. (1997). Chapter 26 – Identity, Self – Concept, and Self – Esteem: The Self Lost and Found. *Handbook of Personality Psychology*, 681 – 710. <https://doi.org/10.1016/B978-012134645-4/50027-5>
6. Bieliauskaitė, R., Giedraitytė, M. (2010). Vaikų, kurių tėvai išvykę iš Lietuvos, elgesio ir emocijų sunkumai: palyginimas su Lietuvos reprezentacinės imties duomenimis. *International Journal of Psychology: A Biopsychological Approach*, 7, 9 – 28.
7. Bitinas, B. (2013). *Rinktiniai edukologijos raštai, III tomas*. Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
8. Branje, S. (2018). Development of Parent – Adolescent Relationships: Conflict Interactions as a Mechanism of Change. *Child Development Perspectives*, 12(3), 171 – 176. <https://doi.org/10.1111/cdep.12278>
9. Bukšnytė, L., Kitrys, A. (2008). Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose. *Pedagogika*, 91, 60 – 65.
10. Bolognini, M., Plancherel, B., Bettschart, W., Halfon, O. (1996). Self – Esteem and Mental Health in Early Adolescence: Development and Gender Differences. *Journal of Adolescence*, 19(3), 233 – 245. <https://doi.org/10.1006/jado.1996.0022>
11. Boyd, D., Bee, H. (2011). *Augantis vaikas*. Vilnius: Vaistų žinios.

12. Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss. Volume II: Separation, Anxiety, and Anger*. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho – Analysis.
13. Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss. Volume III: Loss, Sadness and Depression*. New York: Basic Books.
14. Briers, S. (2011). *Laimingos vaikystės psichologija*. Vilnius: Tyto alba.
15. Brown, J. D., Dutton, K. A. (1995). The Thrill of Victory, the Complexity of Defeat: Self – Esteem and Peoples Emotional Reactions to Success and Failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 712 – 722. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.4.712>
16. Butvilas, T. (2004). *Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniajame mokykliniame amžiuje*. Vilnius: Ciklonas.
17. Ciarrochi, J., Heaven, P. C. L., Davies, F. (2007). The Impact of Hope, Self – Esteem and Attributional Style on Adolescents‘ School Grades and Emotional Well – Being: a Longitudinal Study. *Journal of Research in Personality*, 41(6), 1161 – 1178. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.02.001>
18. Doctors, S. R. (2017). Attachment – Individuation: Clinical Notes Toward a Reconsideration of “Adolescent Turmoil“. *Psychoanalysis, Self and Context*, 12(4), 386 – 397. <https://doi.org/10.1080/24720038.2017.1352327>
19. Erol, R. Y., Orth, U. (2011). Self – Esteem Development from Age 14 to 30 Years: A Longitudinal Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(3), 607 – 619. <https://doi.org/10.1037/a0024299>
20. Feeney, J., Noller, P. (1996). *Adult attachment*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
21. Fominienė, V. B., Rėklaitienė, D., Požerienė, J., Ostasevičienė, V., Gaižauskienė, A. (2014). Globos namuose gyvenančių paauglių profesijos pasirinkimo problemos. *Tiltai*, 63(2), 131 – 143.
22. Giedraitytė, M. (2009). Vaikų, kurių tėvai išvykę iš Lietuvos, šeimos santykių reprezentacijos ir elgesio bei emociniai sunkumai. *IV – oji pasaulio lietuvių psichologų konferencija*, 62 – 65.

23. Gudonis, V., Samašonok, K., Gaudžiūnaitė, R. (2008). Globos namų auklėtinių ir paauglių, gyvenančių su abiem tėvais, savęs vertinimo ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 19, 7 – 17.
24. Hamama, L., Hamama – Raz, Y. (2019). Meaning in Life, Self – Control, Positive and Negative Affect: Exploring Gender Differences Among Adolescents. *Youth & Society*. <https://doi.org/10.1177/0044118X19883736>
25. Huey, M., Laursen, B., Kaniušonytė, G., Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2020). Self – Esteem Mediates Longitudinal Associations from Adolescent Perceptions of Parenting to Adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 48, 331 – 341. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00599-2>
26. Hukkanen, R., Sourander, A., Bergroth, L., Piha, J. (1999). Psychpsocial Factors and Adequacy of Services for Children in Children’s Homes. *European Child & Adolscent Psychiatry Journal*, 8, 268 – 275. <https://doi.org/10.1007/s007870050101>
27. Yule, W., Raynes, N. (1972). Behavioral Characteristics of Children in Residential Care in Relation to Indices of Separation. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 13(4), 249 – 258. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1972.tb01151.x>
28. Jarašiūnaitė, G., Perminas, A. (2012). Reaction to an Audiovisual Stressor and its Change due to Relaxion Training in Individuals with Positive and Negative Affectivity. *International Journal of Behavioral Medicine*, New York: Springer, 19(1), 72 – 82. <https://doi.org/20.500.12259/41709>
29. Jokūbpreikša, L., Bubnys, R. (2013). Paauglių mokyklos baimės ir elgesio bei emocinių sunkumų tarpusavio sąsajos. *Mokslas ir edukaciniai procesai*, 1(16), 12 – 20.
30. Kadushin, A., Matin, J. (1988). *Child Welfare Services. Fourth Edition*. New York: Maemillan.
31. Kajokienė, I., Žukauskienė, R. (2007). 6 – 18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija*, 36, 22 – 43.
32. Kalpokienė, V. (2005). Paauglių raida ir psichikos sutrikimai Ego psichologijos požiūriu. *Psichologija*, 31, 75 – 85.
33. Kriščiūnaitė, T., Perminas, A. (2011). Aukštųjų klasių mokinių kūrybiškumo ir emocingumo sąsajos. *Ugdymo psichologija*, 22, 40 – 47.

34. Laurinaitis, E., Milašiūnas, R. (2008). *Psichoterapija: Knyga profesionalams ir smalsiems*. Vilnius: Vaistų žinios.
35. Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K., Downs, D. L. (1995). Self – Esteem as an Interpersonal Monitor: The Sociometer Hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), 518 – 530. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.3.518>
36. Leary, M. R., Baumeister, R. F. (2000). *The Nature and Function of Self – Esteem: Sociometer theory*. New York: Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(00\)80003-9](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(00)80003-9)
37. Leary, M. R., MacDonald, G. (2003). Individual Differences in Self – Esteem: A Review and Theoretical Integration. *Handbook of Self and Identity*. New York: The Guilford Press.
38. Lietuvos Respublikos vaikų teisių apsaugos kontrolieriaus 2016 m. gruodžio 8 d. pažyma Nr. (6.7-2016.32)PR-208 „Dėl mokyklų bendrabučiuose gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo“.
39. Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija. (2014). *Lietuva. Švietimas regionuose 2014. Lygios galimybės*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
40. López – Larrosa, S., Sánchez – Souto, V., Ha, A. P., Cummings, E. M. (2019). Emotional Security and Interparental Conflict: Responses of Adolescents from Different Living Arrangements. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 1169 – 1181. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01364-1>
41. Mayers, D. G. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
42. Malinauskienė, O., Bukšnytė – Marmienė, L. (2014). Vyresniųjų paauglių depresijos simptomų, delinkventinio elgesio, savęs vertinimo ir šeimos aplinkos kintamųjų sąsajos. *Socialinis darbas*, 13(1), 76 – 86. <https://doi.org/10.13165/SD-14-13-1-07>
43. Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2004). Paauglių depresijos simptomų, savivertės, šeimos socialinio – ekonominio statuso ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos. *Psichologija*, 30, 17 – 21.
44. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.

45. Moksnes, U. K., Espnes, G. A. (2012). Self – Esteem and Emotional Health in Adolescents – Gender and Age as a Potential Moderators. *Scandinavian Journal of Psychology*, 53, 483 – 489. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.04.012>
46. Moksnes, U. K., Espnes, G. A. (2013). Self – Esteem and Life Satisfaction in Adolescents – Gender and Age as Potential Moderators. *Quality of Life Research*, 22, 2921 – 2928. <https://doi.org/10.1007/s11136-013-0427-4>
47. Moksnes, U. K., Moljord, I. E. O., Espnes, G., A., Byrne, D., G. (2010). The Association between Stress and Emotional States in Adolescents: The Role of Gender and Self – Esteem. *Personality and Individual Differences*, 49(5), 430 – 435. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.04.012>
48. Moksnes, U. K., Reidunsdatter, R. J. (2019). Self – Esteem and Mental Health in Adolescents – Level and Stability During a School Year. *Norsk Epidemiologi*, 28(1–2), 59 – 67. <https://doi.org/10.5324/nje.v28i1-2.3052>
49. Nelis, S., Bukowski, W. M. (2019). Daily Affect and Self – Esteem in Early Adolescence: Correlates of Mean Levels and Within – Person Variability. *Psychologica Belgica*, 59(1), 96 – 115. <http://doi.org/10.5334/pb.467>
50. Palujanskienė, A. (2003). Savęs vertinimo ir savijautos sąsajos ugdymo procese. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 4(49), 41 – 47.
51. Paškus, A. (2003). *Meilė – žmogaus pašaukimas*. Kaunas: Naujasis lankas.
52. Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2000). *Asmenybės vystymasis*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
53. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
54. Raymore, L. A., Godbey, G. C., Crawford, D. W. (2018). Self – Esteem, Gender, and Socioeconomic Status: Their Relation to Perceptions of Constraint on Leisure Among Adolescents. *Journal of Leisure Research*, 26(2), 99 – 118. <https://doi.org/10.1080/00222216.1994.11969948>
55. Rice, K. G., Fitz – Gerald, D. P., Whaley, T. J., Gibbs, C. L. (1995). Cross – Sectional and Longitudinal Examination of Attachment, Separation – Individuation and College Student Adjustment. *Journal of Counseling and Development*, 73(4), 463 – 474. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01781.x>

56. Raja, S. N., McGee, R., Stanton, W. R. (1992). Perceived Attachment to Parents and Peers and Psychological Well – Being in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(4), 471 – 485. <https://doi.org/10.1007/BF01537898>
57. Rosenberg, M. (1965a). *Rosenberg's Self – Esteem Scale*. Prieiga internetu: <https://socy.umd.edu/about-us/rosenberg-self-esteem-scale>.
58. Rosenberg, M. (1965b). *Society and the Adolescent Self – Image*. Princeton: Princeton University Press.
59. Samašonok, K., Žukauskienė, R., Dudonis, V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinių strategijų ir elgesio bei emocinių problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 5(2), 45 – 54.
60. Sayantani, C., Aastha, S., Angana, K., Debopriya, G., Noel, D., Padmini, P., Soulami, S. (2017). Effect of Age and Gender on Psychological Correlates of Peer Pressure in Adolescents. *Indian Journal of Community Psychology*, 13(1).
61. Scholte, E. M., Vand der Ploeg, J. D. (2000). Exploring Factors Governing Successful Residential Treatment of Youngsters with Serious Behavioral Difficulties: Findings from a Longitudinal Study in Holland. *Childhood*, 7(2), 129 – 153. <https://doi.org/10.1177/0907568200007002002>
62. Seidman, E., Allen, L., Aber, J. L., Mitchell, C., Feinman, J. (1994). The Impact of School Transitions in Early Adolescence on the Self – System and Perceived Social Context of Poor Urban Youth. *Child Development*. 65(2), 507 – 522. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00766.x>
63. Skerytė – Kazlauskienė, M., Barkauskienė, R. (2010) Mokymosi negalią turinčių paauglių savęs vertinimas ir suvokta socialinė parama. *Psichologija*, 41, 33 – 49.
64. Sturlienė, N. (1997). *Kaip kalbėti apie jausmus. Pirminė profilaktika mokykloje. Vaikų ir jaunimo socialinių įgūdžių ugdymo programa*. Vilnius.
65. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: Specialiosios psichologijos laboratorija.
66. Tilindienė, I. (2006). Paauglių iš pilnų ir nepilnų šeimų savęs vertinimas ir santykis su aplinka. *Pedagogika*, 83, 148 – 153.

67. Tizard, B., Blatchford, P., Burke, J., Farquhar, C., Plewis, I. (1988). *Young Children at School in the Inner City*. Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates.
68. Ümmet, D. (2015). Self – Esteem Among College Students: A Study of Satisfaction of Basic Psychological Needs and Some Variables. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 174, 1623 – 1629. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.813>
69. Urvelytė, E., Perminas, A. (2015). The Dual Pathway Model of Bulimia: Replication and Extension with Anorexia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 205(9), 178 – 183. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.09.054>
70. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai: vadovėlis magistrantams, doktorantams, pedagogams, studentams*. Vilnius: Evalda.
71. Valickas, G. (1991) *Asmenybės savęs vertinimas. Mokymo knyga*. Vilnius: VU leidykla.
72. Zbarauskaitė, A., Čekuolienė, D. (2009). Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo formavimasis: biografinio pasakojimo ir interpretacinė analizė. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial approach*, 4, 89 – 108.
73. Zheng, Y., Asbury, K. (2019). Genetic and Environmental Influences on Adolescent Emotional Inertia in Daily Life. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 1849 – 1860. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01075-2>
74. Žemaitienė, N., Jaruševičienė, L. (2006). *Mokyklos bendruomenės vaidmuo savižudybių prevencijoje*. Kaunas: Kauno jaunimo sveikatos centras.
75. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
76. Žukauskienė, R., Leiputė, O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 2(2), 106 – 115.
77. Wagner, J., Lüdtke, O., Jonkmann, K., Trautwein, U. (2013). Cherish Yourself: Longitudinal Patterns and Conditions of Self – Esteem Change in the Transition to Young Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(1), 148 – 163. <https://doi.org/10.1037/a0029680>
78. Watson, D., Clark, L. A. (1992). Affects Separable and Inseparable: On the Hierarchical Arrangement of the Negative Affects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3), 489 – 505. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.3.489>

79. Watson, D., Clark, L. A. (1999). *Manual for the Positive and Negative Affect Schedule – Expanded Form*. Iowa City: The University of Iowa Press.
80. Wolkind, S. (1974). The Components of „Affectionless Psychopathy“ in Institutionalized Children. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 15(3), 215 – 220. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1974.tb01246.x>

SANTRAUKA

Justina Bičiūšienė. *Šeimoje ir mokyklos bendrabytyje gyvenančių 16 – 18 metų paauglių emocinių būsenų ir savęs vertinimo lyginamoji analizė*. Pedagoginės psichologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. dr. Povilas Žakaitis, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2020 – 51 psl.

Tyrimo tikslas – atskleisti šeimoje ir ugdymo įstaigoje gyvenančių paauglių emocinių būsenų ir savęs vertinimo skirtumus. Tyrime dalyvavo 196 tiriamieji, iš kurių 101 gyvena mokyklos bendrabytyje, o 95 – negyvena. Emocinės būklės ypatumų įvertinimui naudotas *PANAS-X* (Watson, Clark, 1999) klausimynas, o savęs vertinimui matuoti naudota Rozenbergo savęs vertinimo skalė (Rosenberg, 1965).

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog paaugliai, gyvenantys šeimoje labiau yra linkę išgyventi neigiamo emocingumo, baimės ir kaltės emocines būsenas, lyginant su paaugliais, gyvenančiais mokyklos bendrabytyje. Palyginus abiejų grupių savęs vertinimo ypatumus statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Vaikiniai labiau negu merginos yra linkę išgyventi teigiamą emocingumą, priešiško ir pasitikėjimo emocines būsenas, taip pat geriau vertina save, o merginos labiau linkusios jausti baimės ir nuovargio emocines būsenas. Taip pat, paaugliai, gyvenantys nepilnose šeimose stipriau išgyvena neigiamą emocingumą, baimės, priešiško ir kaltės emocines būsenas negu paaugliai, gyvenantys pilnose šeimose. Pilnose šeimose gyvenantys paaugliai save vertina geriau negu nepilnose šeimose gyvenantys paaugliai. Lyginant emocines būsenas ir savęs vertinimą pagal paauglių amžių, reikšmingų skirtumų nepastebėta. Abiejose grupėse savęs vertinimas yra neigiamai susijęs su neigiamo emocingumo, baimės, kaltės, liūdesio ir nuovargio emocinėmis būsenomis. Taip pat, abiejose grupėse savęs vertinimas teigiamai siejasi su teigiamo emocingumo, linksmumo ir pasitikėjimo emocinėmis būsenomis.

Raktažodžiai: emocinės būsenos, savęs vertinimas, paaugliai, mokyklos bendrabytis.

SUMMARY

Justina Bičiušienė. *Comparative Analysis of Emotional States and Self – Esteem of 16 – 18 Year Old Adolescents Living with Families and in School Dormitories*. Master's degree final thesis in Psychology. Thesis supervisor assoc. prof. Povilas Žakaitais (PhD), Klaipėda University: Klaipėda, 2020 – 51 pages.

Objective of research was to reveal the differences in emotional states and self – esteem in adolescents living with a family and an educational institution. 196 test subjects participated in the research, 101 of which live in the school dormitory, while 95 of them – do not. For purposes of assessing the peculiarities of emotional states the *PANAS-X* (Watson, Clark, 1999) survey was employed, while the Rosenberg Self – Esteem Scale (Rosenberg, 1965) was used for measuring self – esteem.

Research results demonstrate that adolescents living in a family are more likely to experience states of negative emotionality, fear and guilt, in comparison with adolescents living in the school dormitory. On comparing the peculiarities of self – esteem in both groups no statistically significant differences were identified. Male subjects tend to experience positive emotions, states of hostility and confidence more often than females, they also possess higher self – esteem, while female subjects tend to experience emotional states of fear and fatigue. In addition, adolescents living in single – parent families are more likely to experience stronger feelings of negative emotionality, fear, hostility and guilt than those living in a nuclear family. Adolescents living in a nuclear family have higher self – esteem than those living in a single – parent family. In comparing emotional states and self – esteem according to adolescent age, no significant differences were identified. Self – esteem has a negative correlation with the emotional states of negative emotionality, fear, guilt, sadness and fatigue in both groups. Similarly, self – esteem has a positive correlation with emotional states of positive emotionality, cheerfulness and confidence.

Keywords: emotional states, self – esteem, adolescents, school dormitory.

PRIEDAI

Gerbiamasis (–oji),

prašau Tavęs dalyvauti tyrime, kurį atlieku rengdama baigiamąjį pedagoginės psichologijos magistro studijų darbą. Tyrimo tikslas – įvertinti 16–18 metų paauglių, gyvenančių šeimoje ir ugdymo įstaigos bendrabutyje, emocinės savijautos ir savęs vertinimo ypatumus. Prašau Tavęs įdėmiai perskaityti žemiau pateiktus klausimus ir į juos atsakyti. Užtikrinu, kad tyrimas atliekamas anonimiškai, tad tikrai jokios įtakos Tavo privatumu ir interesams neturės. Gauti rezultatai bus naudojami moksliniams tikslams, o gautų duomenų vertingumas priklausys nuo Tavo pasirinkimo atsakyti atvirai bei nuoširdžiai. Iš anksto dėkoju už bendradarbiavimą.

Klaipėdos universiteto pedagoginės psichologijos magistro studijų studentė Justina Steckytė

Žemiau pateikti žodžiai ir frazės, apibūdinantys skirtingus jausmus ir emocijas. Perskaityk kiekvieną žodį ir šalia jo laukelyje pažymėk tinkamą atsakymą. Nurodyk, koku mastu esi linkęs(–usi) jausti šias emocijas (**1 – šiek tiek arba visiškai ne, 2 – truputį, 3 – vidutiniškai, 4 – gana daug, 5 – labai daug**).

Linksmas		Liūdnas		Aktyvus		Supykęs ant savęs	
Pasišlykštėjęs		Ramus		Kaltas		Entuziastingas	
Dėmesingas		Bijantis		Džiaugsmingas		Nusiminęs	
Nedrąsus		Pavargęs		Nervingas		Suglumęs	
Tingus		Sužavėtas		Atsiskykęs		Kenčiantis	
Drįstantis		Neužtikrintas		Mieguistas		Smerktinas	
Nustebęs		Laimingas		Susijaudinęs		Ryžtingas	
Stiprus		Baikštus		Priešiškas		Įbaugintas	
Pašaipus		Vienišas		Išdidus		Apstulbęs	
Atsipalaidavęs		Budrus		Įsitempęs		Susidomėjęs	
Irzlus		Prislėgtas		Gyvybingas		Neapkenčiantis	
Patenkintas		Piktas		Susigėdęs		Pasitikintis	
Įkvėptas		Įžūlus		Jauteisi jaukiai		Energingas	
Bebaimis		Drovus		Išsigandęs		Susikaupęs	
Pasišlykštėjęs savimi		Prastos nuotaikos		Apsnūdęs		Nepatenkintas savimi	

Žemiau yra pateikti 10 teiginių. Perskaityk žemiau esančius teiginius ir iš eilės ir prie kiekvieno iš jų pasirink vieną labiausiai tau tinkantį atsakymą. Rinkis iš keturių galimų variantų – **visiškai sutinku**, **sutinku**, **nesutinku** arba **visiškai nesutinku**.

Teiginys	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Apskritai aš esu patenkintas(-a) savimi				
Kartais aš galvoju, kad esu nieko vertas(-a)				
Aš jaučiu, kad turiu daug gerų savybių				
Darbus aš galiu atlikti taip gerai kaip daugumą kitų žmonių				
Aš jaučiu, kad neturiu kuo labai didžiutis				
Kartais aš aiškiai jaučiu savo nenaudingumą				
Aš jaučiuosi vertingas žmogus, bent jau tikrai neblogesnis už kitus				
Aš norėčiau labiau save gerbti				
Aš linkęs(-usi) galvoti, kad esu nevykėlis(-ė)				
Mano požiūris į save yra teigiamas				

- Tu esi:
 - Vaikinas
 - Mergina
- Koks Tavo amžius? (įrašyk) _____
- Ar gyveni mokyklos bendrabutyje?
 - Taip
 - Ne (pereik prie 6 klausimo)
- Jei į 3 klausimą atsakei TAIP, tai kiek laiko jau gyveni mokyklos bendrabutyje? (įrašyk) _____metai _____ mėnesiai
- Jei atsakei TAIP į 4 klausimą, tai kaip dažnai važiuoji namo?
 - Kiekvieną savaitę
 - Per atostogas
 - Kas antrą savaitę
 - Kita (įrašyk) _____
 - Kartą į mėnesį

6. Tu gyveni:

- Pilnoje Šeimoje (su abiem tėvais)
- Nepilnoje šeimoje (su vienu iš tėvų, globėju, rūpintoju)
- Kita (įrašyk) _____

7. Kaip Tau sekasi mokytis? Pažymėk vieną langelį.

- Mano pažymių vidurkis 9 – 10
- Mano pažymių vidurkis 8 – 9
- Mano pažymių vidurkis 7 – 8
- Mano pažymių vidurkis 6 – 7
- Mano pažymių vidurkis 5 – 6
- Mano pažymių vidurkis 4 – 5

8. Ar tėvai (globėjai/rūpintojai) domisi Tavo pasiekimais mokykloje?

- Visada
- Kartais
- Retai
- Nesidomi

9. Ar tėvai (globėjai/rūpintojai) Tave skatina už gerą mokymąsi?

- Visada
- Kartais
- Retai
- Niekada

10. Ar tėvai (globėjai/rūpintojai) Tave baudžia už prastus pažymius?

- Visada
- Kartais
- Retai
- Niekada

12. Ar tėvai (globėjai/rūpintojai) domisi Tavo laisvalaikiu?

- Visada
- Kartais
- Retai
- Niekada

13. Kaip dažnai tėvai (globėjai/rūpintojai) tikrina Tavo pasiekimas?

- Kiekvieną dieną
- Kartą per savaitę
- Kartą per mėnesį
- Kita (įrašyk) _____

Ačiū už bendradarbiavimą!

2 priedas.
Leidimas naudoti *PANAS-X* metodiką

David Watson <db.watson@nd.edu>
skirta Lee, aš ▾

2018-10-15 22:38 ☆ ↶ ⋮

Dear Justina,

Thanks for your interest in the PANAS-X. We are pleased to grant you permission to use the PANAS-X in your research. We make the measure available without charge for non-commercial research purposes. We do require that all printed versions of the PANAS-X (including online and mobile protocols) include the copyright information indicated on the front page of the PANAS-X Manual, which I have attached.

Please note that this permission to use the PANAS-X does not extend beyond you and your immediate research group. That is, others who wish to use the instrument must request permission for themselves.

In addition, please note that we do not authorize translations of the PANAS-X. You are free to translate the instrument as needed, but any translation should be referred to as "being based on the PANAS-X" to avoid any implication that it is an officially authorized translation.

Thanks again for your interest in the PANAS-X. Good luck with your research.

Regards,

David Watson

David Watson, Ph.D.
Andrew J. McKenna Family Professor of Psychology
Co-Director, Center for Advanced Measurement of Personality & Psychopathology
University of Notre Dame
(574) 631-1403 (office)
(574) 631-7029 (CAMPP)